85(SAБх)
А99

ШАМИЛ АҨАРДАН

АҦСУА ЖӘЛАР РЫКУАШАРАҚУА

А 99

Ш. АҨАРДАН

АҦСУА ЖӘЛАР РЫКУАШАРАҚУА

8336

Ашәҟуҭыжьырҭа
«Алашара»
1964

БИБЛИОТЕКА
АБХАЗСКОГО ИНСТИТУТА
ГУМАНИТАРНЫХ
ИССЛЕДОВАНИЙ

792.5(С41)
Ⓐ18

შამილ ალექსის-ძე ვარდანია
აფხაზური ხალხური ცეკვები
(აფხაზურ ენაზე)

Шамиль Алексеевич Вардания
АБХАЗСКИЕ НАРОДНЫЕ ТАНЦЫ
(на абхазском языке)

Аҧсуа жәлар рыкуашарақуа рықургыларазы аус зуа ахореографцәеи акуашаҩцәеи, иара убас аҧсуа куашарақуа ирызҿлымҳау зегьы рзы ари ашәҟу хуҷы даара ихархуага бзианы, иманшәаланы еиқуршәоуп. Автор — Қырҭтәылатәи ССР-и Аҧснытәи АССР-и рҟны амаҵ ду зухьоу артист Шамил Аҩардан, даныхуҷыз инаркны иахьа уажәраанӡа аҧсуа куашарақуа рынагӡареи, рықургылареи хеигӡара ҟамҵакуа аус рзиуеит. Уи иҟазареи ибаҩхатәра бзиеи ихы иархуаны илиршеит аҧсуаа ржәытә ҭоурыхтә куашарақуа дацла иҧшааны, ари нахысгьы ибжьамӡратә рышьақурҕуҕуара. Сгу иаанагоит хымҧада ари ашәҟу хуҷы, аҵхыраара ду рнаҭап ҳәа ҳ-Аҧсны зехьынџьара еиҿкааны ирымоу ахатәгуаҧхаратә ансамблькуа рнапхгаҩцәа.

Аредақтор

АВТОР ИҞНЫТӘ

Кавказтәи ажәларқуа рхореографтә ҟазараҟны аҧсуа жәлар рыкуашарақуа аҭыҧ бзиа ааныркылоит. Аҵыхутәантәи аамҭазы аҧсуа куашарақуа даара ирызҿлымҳауп ҳара ҳреспубликаҟны мацара акумкуа уи анҭыҵгьы. Ари ашәҟу хуҷы аҟны сара аҧсуа жәлар рыкуашарақуа зегьы рыхцәажәара сҿазысымкит. Уи ҳаҧхьаҟа иҵегь изызхуцтәу аус ду зҭахыугьы акоуп. Ари ашәҟу аҟны иахьынӡасылшоз ала срыхцәажәеит еицырдыруа аҧсуа куашарақуа хіҕа: «Шьараҭын», «Аибаркыра», «Ачара куашара». Арҭ акуашарақуа уаҩы еиликаартә, иҵартә еиҧш ирманшәаларазы аиҭатҵрақуеи рҟазшьа ҷыдарақуеи зегьы арбоуп.

Аҟазараҟны егьырҭ ахкқуа реиҧш, акуашарақуагьы ирымоуп акырӡа иҵаулоу аҭоурых. Урҭ ашәышықусақуа иргулганы иааргоит амилаҭ рҟазшьа ҷыдарақуа.

Аҧсуа жәлар иаҧырҵеит ирацәаны, рынагӡашьала еиуеиҧшым акуашарақуа. Абарҭ акуашарақуа реилазаараҿы иҟоуп: иҭынчу, исахьаркыу, даара иҭынчуп ззуҳәаша, даара иццакӡоу, ршьаҧҧынҵа иқугылан инарыгӡо уҳәа убас еҿгьырҭгьы. Аҧсуа куашарақуа зхатә ҷыдарақуа змоу, ритм ҵарыла еиқуршәоу, ирыҭоу аилыххареи аилҟьа-еилӷуцәреи рыла узыршанхо, убла хызк‘уа, угу ҟазҵо куашарақуоуп.

Аҧсуаа ажәытәӡатәи рыкуашарақуа рахьтә уаҩы иаарыликааша иреиуоуп: «Ачара куашара», «Аибаркыра», «Шьараҭын». Абарҭ, иара убасгьы, жәлар рхореографиа аҿырҧшы бзиақуа ируакыу, егьырҭ акуашарақуа реиҧш аҧсуа жәлар рыҧсҭазаара иузаҟумҭхо иадҳәалоуп. Урҭ аҧсуаа рҵáсқуа, рҟазшьақуа ккаӡа ирныҧшуеит, аҧсуа милаҭтә қьабзқуа рнубаалоит. Арҭ акуашарақуа ажәлар рҿы еицырдыруа ирылаҵәоит. Аҧсуа куашарақуа иаарылукаауа иреиуоуп «Аибаркыра». Ари акуашара иаанарҧшуеит, ар аӷа иҧыларц аибашьра рҿаназыҟарҵо асахьа. Иара акуашара ахьӡ ахаҭагьы ишаҳәо еиҧш, аибаркыра иаанаго ажәҩа еибыҭара ауп. Аҭоурыхтә материалқуа идырҵабырг‘уеит ари акуашара аҧсуаа рыҧсҭазаара иагулсны иааз акы шакуу.

Абри атәы рхәоит аԥсуа жәлар рпоезиа иазкыу акыр аӷымҭақуа рҟны.

Ашәала акуашара «Аибаркыра» шнеиуа маҷ-маҷ имассатәу акуашара «Шьараҭын» ахь иласуеит. Араҟа акуашацәа иаадырԥшуеит реилыххара, рыласра, рыцыхцыхра, рҟазара ҳарак.

Аԥсуа жәлар рхореографиа атрадициақуа рыла «Аибаркырен» имассатәу акуашара «Шьараҭыни» нарыгӡоит еишьҭаргыланы. Арҭ акуашарақуа акы инашьҭаргыланы егьи анагӡара иамоуп ахатә ҭак ҷыда. Уи аҭакы атәы аҳәоит акуашара «Шьараҭын», мамзаргьы «Чараҭынч» ахьӡ. Даҿа ажәақуак рыла иуҳәозар, ари иаанаго рыжәӷа еибыҭан ақуԥара ашьҭахь ҭынч ичартә аамҭа бзиа анылара ауп.

Абасала, арҭ аӷ-куашарак рҭакы зызкылсуа абри ауп: аибашьра аҿазыҟаҭара, аӡа иҿагыланы ақуԥара, аиааира агара, ажәлар ргурӷьара, урҭ аҭынч нхарахь рыхынҳәра.

Аҭоурыхтә наукақуа рдоқтор Ш. Д. Инал-иԥа иҭоурыхтә-етнографиатә очерккуа ршәҟу «Аԥсуаа» ҳәа хыс измоу аҟны иӷуеит: «Егьырҭ акуашарақуа рылымкаа аԥсуаа ажәытәӡа аахыс ирымоуп имилаҭтәу ӷ-куашара хкык: — «Аибаркыра», мамзаргьы жәӷахыр еибыҭарала акуашара, нас «Шьараҭын».[1]

«Аԥсуа куашара даара зынагӡара уадаӷу куашароуп, — ҳәа иӷуан 1872 шықусазы, ари акуашара збаз, Аԥсны иҟаз експедициак иалахуз С. Смоленски. — Уи нарыгӡоит еиҳараӡак ршьапԥынҵа иқугылан мацара, нас зегьы рнапқуа еибаркны ахарҕьежь ҟарҵоит, рҿеикуршаны зегьы уи ахаргьежь иакушоит, уи инашьҭаргыланы, наҟ-ааҟ иқугьежьаауа икуашоит ашәа атакт иакуршәаны».[2]

Арҭ акуашарақуа ажәытә еиԥш иахьагьы инарыгӡоит аныҳәа дуқуа аныҟоу, ачарақуа рҿы, аҿырыӷрақуа уҳәа убас ауаа рацәаӷны иахьеизо аҭыԥқуа рҿы. Абас еиԥш иҟоу агурӷьара мшқуа раан акуашарақуа ирылахууп аҳәсахуҷқуагьы. Урҭ акуашарақуа иаҳа идырԥшӡоит, ахуаԥшцәа ргу иахуоит. Акуашара «Аибаркыра», иага ҭагылазаашьа аҭазаргьы уи асиужеттә шьагуҭ аԥсахʻуам.

---

[1] Ш. Инал-иԥа. Аԥсуаа. (Урыс быз.) Аҟуа 1960 ш., ад. 389.

[2] С. Смоленский. Воспоминания Кавказа. Экспедиция в Псху. (Выписка из походного дневника). «Военный сборник». 1872 г., № 9 и 10, стр. 158.

Аԥсуа жәлар ажәытәӡатәи рыкуашарақуа рхыԥхьаӡара арҭ аӷ-куашарак рыла инҵәом. Ҳара ҳажәлар рыкуашаратә фольклор беиоуп, еиуеиԥшым Аԥсны аԥсабара хазынаху, аԥсабара ԥшӡа шеиԥшым еиԥшҵәҟьа. Ара иҟоуп иҵегь ирацәаӡаны нагӡашьалеи ҭакылеи иузеидымкыло, аха ҳмилаҭтә ҟазшьа ҷыдарақуа заманалаҵәҟьа изныԥшуа акуашарақуа. Убарҭ рхыԥхьаӡараҿ иҟоуп: «Аура куашара», «Атларчоԥа», «Ачара куашара», «Аԥьа куашара», «Ауапа куашара», «Ашьацәхыртәра», «Иаирума», «Азамаҭ», арԥызбеи аԥҳәызбеи инаргӡо акуашара уҳәа убас егьырҭгьы.

Абарҭ, иара убас аԥсуа жәлар рыкуашарақуа егьырҭ акыргьы, аус рыдуланы, асценахь инаган.

Акуашарақуа аус рыдуланы рықургылараан аԥьабаа ду збаз аус ду зуз иреиуоуп: Мҭы Аҟаӷба, Қырҭтәылатәи ССР аҟны амаҵ ду зухьоу артист Владимир Ачба, насгьы хымԥада иахуҭоуп лымкаала изба ху аҳәара, аԥсуа жәлар рыкуашарақуеи рхореографиеи рҟны ирацәаны аԥьабаа ду збахьоу, ауасхыр ӡуӡуа шьҭазҵахьоу, сара сырҵаӷы Қырҭтәылатәи ССР-и Аԥснытәи АССР-и жәлар рартист Разанбеи Агрба, Қырҭтәылатәи ССР-и, Аԥснытәи АССР-и жәлар рартист, Шәарах Ԥачалиа, Қырҭтәылатәи ССР аҟны амаҵ ду зухьоу артистцәа: Алықьса Гублиа, Симон Зардания, Марица Куарҷиа-Ԥачалиа, Михаил Аҟаӷба, Иван Кокосқериа, Вера Аӡынба, Аԥснытәи АССР аҟны аҟазара амаҵ ду азызухьоу Алықьса Чычба, артистцәа Алықьсандр Лазба, Иван Гезердаа, аишьцәа Гивии Резои Ҷелиӡеаа, Константин Лазба, Харитон Ахба, Ԥьуԥьу Царгуш убас егьырҭгьы.

Аҵыхутәантәи аамҭазы аԥсуа куашарақуа иҵегь ихаҭәааит, урҭ ирыцлеит аԥсҭазаара ҿыц иарҿиаз акуашара ҿыцқуа жәпакы. Убарҭ рхыԥхьаӡара иалоуп: «Анҭица», «Агурӷьара», «Аҿыӷҷкунцәа рыкуашара», «Аҭаҭын аарыхыӷцәа рыкуашара», «Ашәарыцаӷцәа рыкуашара», акуашаратә сиуита «Оқтиабр амра» уҳәа убас егьырҭгьы. Арҭ акуашарақуа зегьы иахьа асценаҿы инарыгӡоит, ахуаԥшыӷцәагьы гуахуарыла ирыдыркылоит. Аха имзакуа иҳәатәуп абарҭ акуашарақуа еснагьҵәҟьа уаӷы игу иаахуаратәыҵәҟьа, дара рҷыдарақуа зегьы азгуаҭаны ишынармыгӡо. Ари зыхҟьо иаҳаракгьы акуашаратә коллективқуеи, ашәаҳәаратә-акуашаратә ансамблькуеи рҟны иахьынӡахуҭоу аҵхыраара ахьырмоуа азы ауп. Аҵыхутәантәи аамҭазы уаӷы игуеиҭартә иҟоуп акуашарақуа дара иртәым, ирнымаалаӡо аелементқуа шрыларгало. Ари, ҳәарас иаҭахыузеи, акуашара аҭакы арӡуеит, иахьынтәаанагазгьы узымдырӡо нааумпыҵа-

хоит. Шьҭарнахыс абри аус аҭыҧ аҟуҵаразы зус атәы бзианы издыруа ахореографцәа рҟнытә аҵхыраара бзиа роуроуп ипрофессионалтәу ансамбльқуа реиҧш, ахатәгуаҧхаратә-сахьаркыратә коллективқуагьы.

Акуашарақуа ықузыргыло ибзиаӡаны иҵароуп, инҭкаацәҟьаны идыруазароуп афольклор, избан акузар, ҳара ҳсоветтә ҟазара хархуагас иамоу, жәлар рырҿиамҭақуа, рҳәамҭақуа рыҟны иҟоу абзиарақуа зегьы, цқьа иргулҧшааны иааганы ихы иаирхуароуп.

Жәлар рыкуашарақуа рҷыдарақуа раарҧшра, урҭ инҭырффаҵәҟьаны рдырра, акуашарақуа рҵаққуа ахуаҧшҩы изнагашьа аҟушәара, ахаҿсахьа агулыршәара, агулырҭәаара дарбанзаалакгьы аҟургылаҩ-ахореограф иҿаҧхьа зҵаара хаданы иқургылоуп.

Аҧсуа жәлар рыкуашарақуа рынагӡараҟны иҟоу агхақуа, раҧыхра алыршара иацхраарц ауп ари аочерк аҩра напы заркхаз. Абарҭ акуашарақуа егьырҭ акуашарақуа излареиҧшым, рхатә ҷыдарақуа ирымоу инарҵауланы раарҧшра хымҧада иахуҭоуп.

Ари аочерк аҩра напы аркын Аҧсни, насгьы иара Аҧсны анҭыҵгьы жәлар рыкуашарақуа ирызҿлымҳау, бзиа избо аӡәырҩы, аҧсуа жәлар рыкуашарақуа ртәы зҳәо усумҭак роурц ирҭахыуижьҭеи акыр шаатцуа азгуаҭаны.

Сгу иаанагоит ашәҟу уаҩы ихы иаирхуартә иҟалап ҳәа ипрофессионалтәу акуашаратә коллективқуеи, ахаҧшьгаратә коллективқуеи рҟны.

Аҧсуа жәлар рыкуашарақуа ирызкыу ари аочерк ҳаҧхьаҟа итцегь, ихарҭәаатәу, аус зыдулатәу акоуп. Абри имариам аус, раҧхьаӡа знапы алазкыз автор агурагара шимоу иҳәоит, аҧхьаҩцәа аҵхыраара ширҭо, урҭ қунагала иҩымҭа хуҷы иазнеины агхақуа рырҿеираҿы дышдырманшәало.

Аҧсуа куашараҟны аиҭаҵра хадарақуа

АНАПҚУА

Аҧсуа куашараҟны анапқуа рҭагылазаашьеи, урҭ реиҭакшьеи, инарыгӡо акуашара аҟазшьа ҷыдарақуа ирықушәоит. Аҧсуа куашара аиҭаҵрақуа рҟны анапқуа рҭагылазаашьа, абарҭ аиҭаҵрақуа, иара акуашара ахаҭа аҟазшьа аҷыдарақуа иузырҟумҭхо ирыдҳәалоуп. Анапқуа рҭагылазаашьа рыҧсах‘уеит: урҭ зны арымарахь иргоит, зны — арыӷьарахь, мамзаргьы зны арыӷьарахь, зны — арымарахь. Зны-зынла анапқуа рҭагылазаашьа иеицыкуашо реизыҟазаашьа иақунаго, иақушәо иҟалартә аҿаҧсах‘уеит.

Акуашараҟны еиҭаҵра хаданы иҟоу анапқуа реиҭакра ауп. Абраҟа иазгуаҭатәуп ахацәеи аҳәсеи аныкуашо урҭ рнапқуа рҭагылазаашьа шеиҧшым. Ахаҵа инапы афыр-фырҳәа иҟьоит, аҧҳәызба лнапқуа ҧшқаӡа, ҧшьаала иналга-аалгоит.

Ахацәа рыкуашараҟны анапқуа рҭагылазаашьа лассы-лассы аҿаҧсах‘уеит: акуашаҩ зны иҟама ахы икыуп, зны ихылҧарч ирҿеиуеит, зных икумжәы аҿацә дҩахоит, убас иҵегьгьы.

Акуашара аҟазшьа ҷыдарақуа раарҧшраҟны, анапқуа рҭагылазаашьа акратҵанак‘уа иҟоуп. Акуашаҩ инапқуа иҟартцо ала акуашара хаиртәаауеит, ахуаҧшҩы дхих‘уеит, акуашара дақушәан, дазыманшәалан инаигӡоит.

АНАПҚУА РПОЗИЦИА ХАДАРАҚУА

Алагамҭатә ҭагылазаашьа

Арҧызбеи аҧҳәызбеи рнапқуа рываҧсаны игылоуп. Аҧҳәызба лнапқуа ҭынч еиҵыхны илкыуп, арҧыс инацәкьарақуа харҟуалоуп.

а-I-тәи апозициа:

Иҩнапыкгьы иганқуа рахь иваҧсаны ик‘уеит. Инацәкьарақуа харҟуалоуп.

а-II-тәи апозициа:

Иҩнапык рыла аҟама ахы ик‘уеит. Имашьхулҭқуа харҟуалоуп.

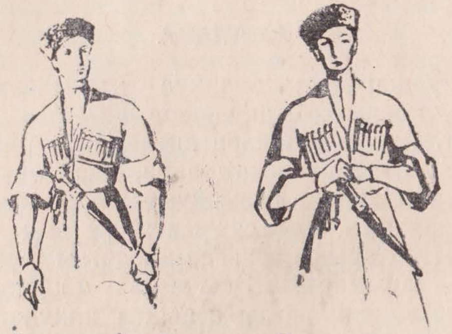

I-тәи апозициа II-тәи апозициа

а-III-тәи апозициа:

Иарма напала аҟама агуҭа ик‘уеит. Иарҕьа напала аҟама ахы ааникылоит. Имашьхулҭқуа аган ахь ихарҟуалоуп.

а-IV-тәи апозициа:

Иарҕьа нап харҟуалоуп, инацәкьарақуа еиҵыхыуп, инапсыргуҵа игу иадкылоуп. Имашьхулҭ иҩышьҭыхыуп. Иарма напгьы харҟуалоуп, инацәкьарақуа рыла иӡара икыуп. Акуашаҩ иеиҵыхны дгылоуп, ихы мачк иарҕьа жәҩа ашҟа инарнаауп.

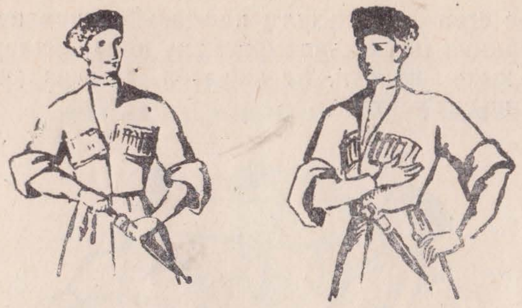

III-тәи апозициа IV-тәи апозициа

АНАПҚУА РҬАГЫЛАЗААШЬА

а-I-тәи аҭагылазаашьа (ахацәа рзы):

Инапқуа иаҧхьаҟа ишьҭыхны икыуп, иарма напы еиҵыхыуп, иарҕьа напы маҷк ихарҟуалоуп, имашьхулҭ иарҕьарахь ихоуп. Инацәкьарақуа инапсыргуҵахь инхарҟуало, ҭынч имаҕра ҵаиркуакуоит.

Ибҕаӡара риашан, ихы шьҭыхны икыуп. Ф-такт-цыҧхьаӡа инапқуа иҧсах‘уеит.

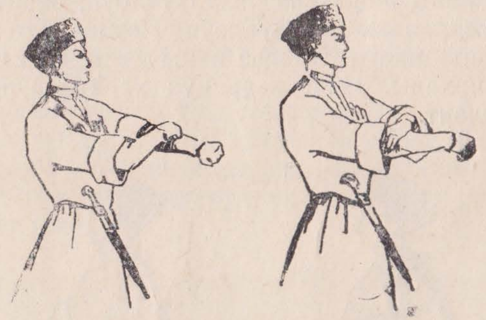

I-тәи аҭагылазаашьа

а-II-тәи аҭагылазаашьа:

Акуашарақуа зегьы рҟны ахацәа рзы арҭ аиҭаҵрақуа хҧылоит абас: акуашаҩ, изнапык маҷк иҩышьҭхны иаҧхьаҟа инхарҟуаланы иҟама ахы иамариашаны икыуп, имашьхулҭ аган ахь инархоуп, инацәкьарақуа харҟуа-

лоуп. Нас егьи имашьхулҵ ишьҭахьҟа инхаирҟуалоит, инаҵәкьараҟуа маҷк инапсыргуҵахь инхарҟуалоуп, инапсыргуҵа хыхь ирхоуп. Ес ахҧатәи ҧхьаӡарацыҧхьаӡа инапҟуа иҧсах‘уеит.

II-тәи аҭагылазаашьа

а-III-тәи аҭагылазаашьа:

Иарма напы иаҧхьаҟа ихарҟуалоуп, инаҵәкьараҟуагьы инапсыргуҭахь ихарҟуалоуп. Имашьхулҵ ҩышьҭыхны иармарахь ихоуп. Иарҕьа напы еиҵыхыуп инапсыргуҵа ҵаҟа ирханы. Инаҵәкьараҟуа харҟуалоуп. Инапҟуа еиҭниҧсахлоит.

III-тәи аҭагылазаашьа

а-IV-тәи аҭагылазаашьа:

Инапҟуа ҩышьҭыхны ихылҧарч иазааигуан икыуп, имашьхулҵҟуа харҟуалоуп иварaҟуа рахь. Ихы ҩышьҭыхуп иарҕьажәҩа ма иармажәҩахь маҷк инхырнааны.

IV-тәи аҭагылазаашьа

а-V-тәи аҭагылазаашьа (ахаҵәеи аҳәсеи рзы):

Иарма напы харҟуалоуп иаҧхьаҟа инышьҭыхны, иҟама ахы иазааигуан икыуп, имашьхулҵ иармарахь инархоуп, инапсыргуҵа ҵаҟа ирханы инаҵәкьараҟуа харҟуалоуп. Иарҕьа напы маҷк инхарҟуалан, ишьҭахьҟа иӡара иамариашаны икыуп. Инапсыргуҵа хыхь ихоуп, инаҵәкьараҟуа харҟуалоуп. Акуашараан аҭагылазаашьа ҩба-ҩба такт-цыҧхьаӡа аҿеаҧсах‘уеит. Акуашаҩ еснагь неенҵыхны дыҟоуп.

Ари аҭагылазаашьа лхы иалырхуар ауеит аҧхәызбагьы, аабатәи аиҭаҵраҟны (Акуашара «Ҧсуаҵас» аҟны). Иара убас ари аҭагылазаашьагьы ҩба-ҩба такт-цыҧхьаӡа аҿеаҧсах‘уеит. Аиҭаҵраҟуа раан анапҟуа рҭагылазаашьа рыҧсах‘уеит.

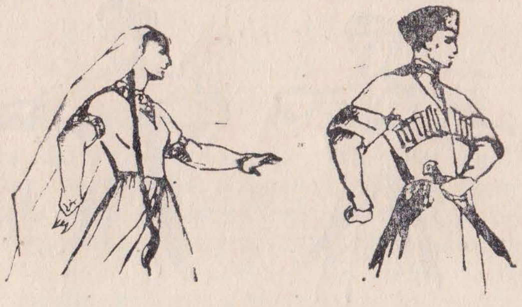

V-тәи аҭагылазаашьа

а-VI-тәи аҭагылазаашьа (ахаҵәа рзы):

Иарҕьа напы маҷк инхарҟуалан иҳаракны икыуп, инапсыргуҵа хыхь ихоуп, инацәкьарақуа харҟуалоуп, имышьхулҵ иарҕьарахь ихоуп.

Иарма напы иҩышьҭхны иганахь инеиҵыхны икыуп, инапсыргуҵа ҵаҟа ихоуп, инацәкьарақуа харҟуалоуп, иҽыҩеиҵыхны дыҟоуп, ихы ҩышьҭыхны иарҕьажәҩа ма иармарахь маҷк инхырнаауп.

Инапқуа еиҭеикыр ҟалоит.

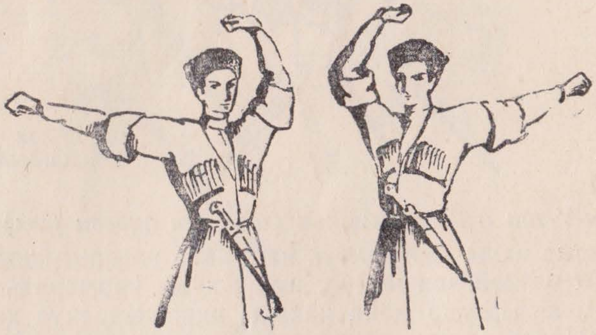

VI-тәи аҭагылазаашьа

а-VII-тәи аҭагылазаашьа:

Иарҕьа напы харҟуалан игу иазааигуаны икыуп, инапсыргуҵа ҵаҟа ихоуп, инацәкьарақуа маҷк ихарҟуалоуп, имашьхулҵ иарҕьарахь ихоуп.

Иарма напы ижәҩа иамариашаны иеиҵыхыуп, инапсыргуҵа ҵаҟа ихоуп, инацәкьарақуа харҟуалоуп.

Инапқуа еиҭеикыр ҟалоит.

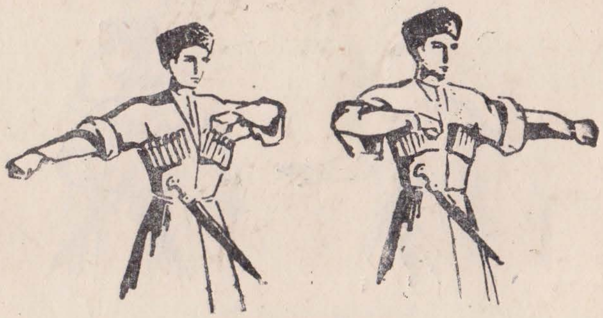

VII-тәи аҭагылазаашьа

а-VIII-тәи аҭагылазаашьа (аҳәса рзы):

Ларма напы лаҧхьаҟа иҩышьҭыхыуп, маҷк лармарахь инхырнааны, лыжәҩа иамариашан илкыуп. Лмашьхулҵ маҷк ихарҟуалоуп, арымарахь ихоуп. Лнацәкьарақуа маҷк ихарҟуалоуп, лқуҧшыганацәа ҩарылыҳәҳәо илкыуп.

Ларҕьа напы арыҕьарахь инеиҵыхны, маҷк инхарҟуалашәа илкыуп. Лхы арымарахь инхьырнаауп. Лнапқуа еиҭнылыҧсахлар ҟалоит.

а-IX-тәи аҭагылазаашьа:

Ларма напы харҟуалан, лгу иазааигуан илкыуп, лнапсаргуҵа ҵаҟа ихоуп, лнацәкьарақуа харҟуалоуп, лмышьхулҵ лармарахь ихоуп, маҷк лармарахь лҽынахьырнааны дыҟоуп.

Ларҕьа напы лыжәҩа иамариашаны инеиҵыхыуп, лмашьхулҵ маҷк ихарҟуалоуп, лнапсыргуҵа ҵаҟа ихоуп, лнацәкьарақуа маҷк ихарҟуалоуп. Лхы лармарахь инахьырнааyп. Лнапқуа еиҭнылҧсах‘уеит.

VIII-тәи аҭагылазаашьа

IX-тәи аҭагылазаашьа

а-X-тәи аҭагылазаашьа:

Ларма напы нхарҟуаланы лгу иазааигуаны илкыуп, лнапсыргуҵа лгу иазхоуп. Лнацәкьарақуа маҷк ихарҟуалоуп, лмашьхулҵ лармарахь ихоуп. Ларҕьа напы харҟуалоуп, лӡара иамариашаны лышьҭахь илкыуп, лнапсыргуҵа ҵаҟа ихоуп, лнацәкьарақуа маҷк ихарҟуалоуп. Лнапқуа еиҭнылҧсах‘уеит. Лҽеиҵыхны дыҟоуп.

Х-тәи аҭагылазаашьа

АШЬАПЕИХГАРА ХАДЕИ АҬЫҦАКНЫ АИҬАТЦРАҚУЕИ

Аҧсуа жәлар рыкуашаракуа рҟны ашьапеихгареи аиҭатцракуеи еиуеиҧшым. Иаҳаракгьы ахацәа рыкуашаракуа злеиуеиҧшым рацәоуп. Акуашаҩ аҟазара дуи, уи зны ишьацәкьаракуа дрықуаилыххареи имазароуп, уи зны ишьацәкьаракуа дрықугылазароуп, зны ишьамхкуа дрықугьежьаауазароуп ухәа убас иҵегьгьы.

Аҳәса рыкуашараҟны иаха хшыҩзышьтра амоуп анапкуа рҭагылазаашьа. Рҳьапкуа иҟартцо рацәак ихадарам, иршәу атцкы еиужькуа урҭ ахуаҧшҩы иахьидмырбо аҟнытә.

Аҧсуа куашаракуа рҟны уаҩы иаликаар ауеит абарҭ аиҭатцракуа: ахаргьежь куашара, аҭыҧ аҟны еиуеиҧшым аиҭатцракуа, ашьацәхыртәра, ашьамхы аҟугьежьаара ухәа убас иҵегьгьы.

Ахаргьежь куашара

Ахаргьежь куашара, аҧсуа куашара ахуҭа хада акуны иҟоуп.

Аҳәса рыкуашара аҟны аиҭатцракуа иаҳарак иқутцәрааува ауп ашьапеихгаракуа шыҟоу. Акуашаҩ ҧхьаҟа днеиуеит лшьапкуа ырссаны, ҭынч лҽынеитцыхны. Лытцкы аура лшьапы атцәахʻуеит. Лнапкуа ҧшьаала илыҧсахʻуеит.

Ишьхуақуа еидгылоуп, ишьапҧынтцақуа 50-55 мм еидыхыуп.

Ашьапеихгара № 1:

Акуашаҩ шьаҿак ҧхьаҟа иҟаитцоит ишьапсыргутца ныҟургылан, нас даҽа ҩ-шьаҿак ҟаитцоит ишьацәкьарабжақуа ныҟуртцәраауа. «Акы» ҳәа аҧхьаӡараан, иарҕьа шьапы иаҧхьаҟа иеихигоит ишьацәкьарабжақуа ныҟуртцәрааува, «ҩба» ҳәа аҧхьаӡараан, иарма шьапы иаҧхьаҟа иеихигоит, «хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан, иарҕьа шьапы маҷк иаҧхьаҟа иеихигоит, ишьацәкьарабжақуа ныҟуртцәраауа. Ишьапы еиҭниҧсахлоит иара абри ашәагала. Иҽеитцыхны дыҟоуп, ихы маҷк иарҕьа ма иармажәҩахь инхырнаауп. Ишьапеихгара ҭынчуп, аха даатҭгылом. Аҳәсахуҷқуагьы иара убас.

Ашьапеихгара № 1

Ашьапеихгара № 2:

Ашьапеихгара далагоит шьаҿа ссала ишьацәкьарабжақуа дрықугыланы. «Акы» ҳәа аҧхьаӡараан, иарҕьа шьапы еихигоит, «ҩба» ҳәа аҧхьаӡараан — иарма шьапы. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан — иарҕьа шьапы адиргылоит. Ишьапы еиҭниҧсахлоит иара абри ашәагала. Ишьамхқуа маҷк ихарҟуалоуп. Иҽеитцыхны дыҟоуп. Ари ашьапеихгара ҟартцоит аҳәсахуҷқуагьы, хыхь ишарбоу еиҧш.

Ахацәа реиҭатцракуа иаха еилыххоуп, атемперамент атцоуп.

8336
БИБЛИОТЕКА АБХАЗСКОГО ИНСТИТУТА ГУМАНИТАРНЫХ

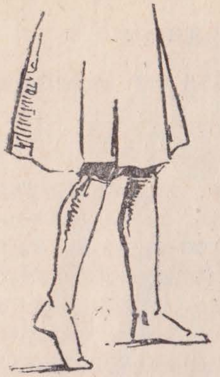

Ашьапеихгара № 2

АШЬАЦӘХЫРТӘРА

Ашьацәхыртәра мариам, уи иаҭахыуп аҟазара ҳарак, ахацәа рыкуашарақуа роуп изцугьы. Ашьаҭа татақуа акуашаҩ ишьапҧынҵақуа рықугылараҟны иҵхраауеит. Акуашаҩ ишьацәкьарақуа харҟуалан дрықугылоит. Ишьамхқуа еиҵыхзароуп.

Акуашаҩ ишьацәкьарақуа рықугылара

Аиҭаҵра № 1:

Акуашаҩ ишьамхқуа еиҵыхны иҩшьапык ршьацәкьарақуа дрықугылоит. Иҽеиҵыхны дыҟоуп. Иҟама ахы икыуп. Ихы ҩышьҭыхны иарҕьа ма иармажәҩахь инхырнаауп.

Аиҭаҵра № 1

Аиҭаҵра № 2:

Акуашаҩ ишьацәкьарақуа зны акы, зны егьи дықугылоит. Иҟама ахы икыуп. Иҽеиҵыхны дыҟоуп.

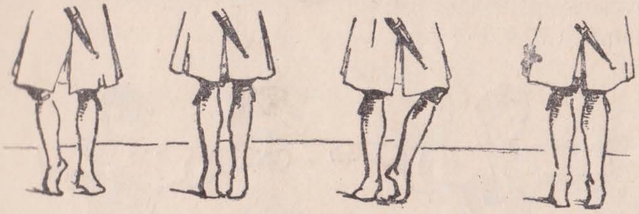

Аиҭаҵра № 2

Акуашаҩ изшьапык ала ишьацәкьарақуа рықугылара

Аиҭаҵра № 3:

Акуашаҩ изшьапык ашьацәкьарақуа дрықугыланы дышьҭыҧоит дықусықсуа. Егьи ишьапы харҟуалоуп, ишьапҧынҵа дзықугылоу ишьамхы иамариашаны икыуп, ишьамхы иаҧхьаҟа ирхоуп.

Аиҭаҵра № 3

Аиҭаҵра № 4:

Акуашаҩ ишьацәкьара дрықугылоит, арыҕьарахь дықугьежьаауеит иарҕьа шьацәкьарақуа дышрықугылоу, иарма шьацәкьарақуа рыла иармарахь. Егьи ишьапы харҟуаланы ишьамхы иамариашаны ишьҭих‘уеит. Ишьамхы иаԥхьа ихоуп.

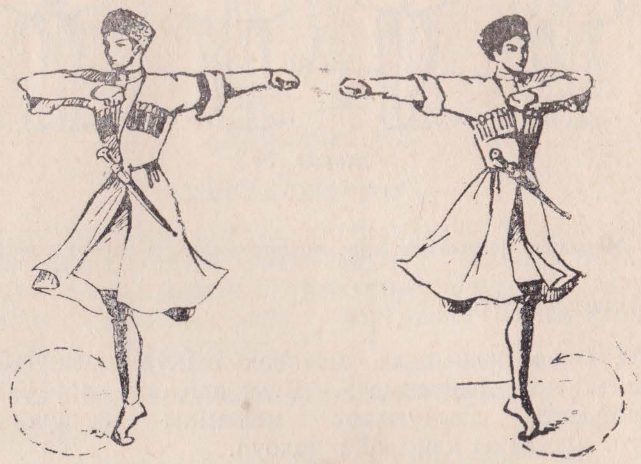

Аиҭаҵра № 4

Аиҭаҵра № 5:

Акуашаҩ зны иарма, зны иарҕьа шьацәкьарақуа дрықугылоит, абри аиҭаҵра инаигӡацыԥхьаӡа изшьапсыргуҵак дықугыло. Иҽеиҵыхны дыҟоуп.

Аиҭаҵра № 5

ШЬАМХЫЛА АЦӘЫРҴРЕИ, ШЬАМХЫЛА АҚУГЬЕЖЬААРЕИ. ШЬАМХЫЛА АЦӘЫРҴРА

Аиҭаҵра № 6:

Акуашаҩ асценахь дшааҵәырҵлакь иҩшьамхык нықурсны, ишьҭахьҟа иҽынахырнааны, ихы адашьма иқусрыма уҳәаратәы, инапқуа ихылԥарч ааныркыларашәа ихахудахь иҩышьҭыхыуп. Акуашаҩ абас дшыҟоу асцена агуахьы 4-5 метр дықуҵәраан днеиуеит.

Аиҭаҵра № 6

Ашьамхы ақугьежьаара

Аиҭаҵра № 7:

Акуашаҩ зны изшьамхык, зны иҩшьамхыкгьы дрықугьежьаауа еиҭниԥсахлоит. Акуашаҩ дҩаҵҕан, изшьапык ала иармарахь днаҳәауеит, уи иарма шьамхы ала дықусуа, нас иҽеааиҭныԥсахланы иарҕьа шьамхы дныќугылоит: иҩшьамхык дрықугыланы арымарахь ала дықугьежьаауеит.

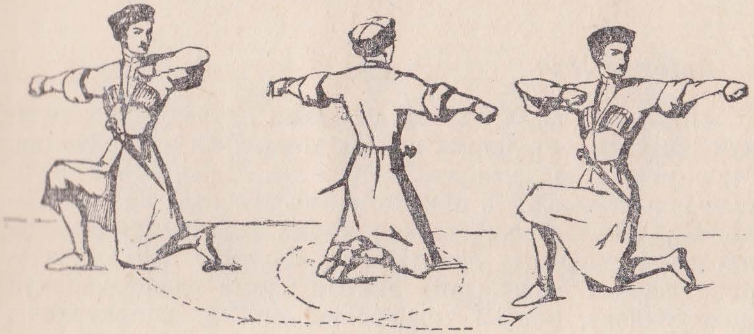

Аиҭаҵра № 7

Аиҭацра № 8:

Акуашаҩ «Акы» ҳәа дҩышьҭыҧаны иарӷьа шьапҧынҵа дныҟугылоит, иарма шьапы неитцыхны иарӷьарахь маҷк инхарҟуалан, иаҧхьаҟа инеитцих'уеит. «Ҩба-хҧа» ҳәа аҧхьаӡара аан иҭыҧаҿ ишьапкуа еиҭныҧсахло дкуашоит. «Ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡара аан иарма шьапҧынҵа дныҟугылоит, иарӷьа шьапы неитцыхны маҷк иармарахь инхарҟуалан икыуп.

Иарӷьа напы иарӷьа шьапы иацшьҭих'уеит, инапы маҷк ихарҟуалан иҟама ахы иазымариашаны икыуп, имаҿа риашоуп, инацәкьаракуа харҟуалоуп. Акуашаҩ зны иармарахь, зны иарӷьарахь маҷк днаҳәы-ааҳәуеит. Акуашаҩ абарҭкуа ҟаитцоит деилыхха, амца аҭцатаны, зны ахаргьежь дакушо, зны иаҧхьаҟа деиҭатцуа.

Аиҭатцра № 8

Аиҭацра № 9:

«Акы» ҳәа аҧхьаӡараан, акуашаҩ иарӷьашьацәкьаракуа дрыкугылоит, иарма шьапы ишьҭахьҟа инхарҟуалан. Маҷк иаҧхьаҟа дхынааучп. «Ҩба» ҳәа аҧхьаӡарала акуашаҩ ишьацәкьаракуа рҟнытә иарма шьапҧынтца дыкугылоит. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан, иарма шьапҧынтца аҟнытә, иарӷьа шьапҧынтца дыкугылоит, «ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡараан, иарӷьа шьапҧынтца аҟнытә иарма шьацәкьаракуа дрыкугылоит, иарӷьа шьапы ишьҭахьҟа ихарҟуалоуп. Иарӷьа напы ихы инахыкны ик'уеит ишьҭыхны. Имашьхулҭц харҟуалан аганахь ихоуп. Иарма напы еитцыхыуп, инапсыргутца тҵаҟа ихоуп, инацәкьаракуа харҟуалоуп. Ишьапкуа еиҭниҧсахлоит.

Аиҭатцра № 9

Аиҭацра № 10 (ашьапеиҿаршәра):

Акуашаҩ «акы» ҳәа аҧхьаӡараан, дааиҳәҭҟуҟулоит. «Ҩба» ҳәа аҧхьаӡараан, дҩатцҧан ишьацәкьаракуа дрыкугылоит. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан, иарма шьапы иаҧхьаҟа инеитцыхны маҷк иаахарҟуалан днеиҳәҭҟуҟулоит: «ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡараан, дҩаҧан ишьацәкьаракуа дрыкугылоит. Ишьапкуа реиҭатцракуа раан, зны арӷьа, зны арма, акырынтә еиҭниҧсахлоит. Акуашаҩ ибӷаӡара иашахутцәараӡа иҟоуп, иҟама ахы икыуп иарӷьа напы ала, иарма ала — иҟама агуҭа икыуп.

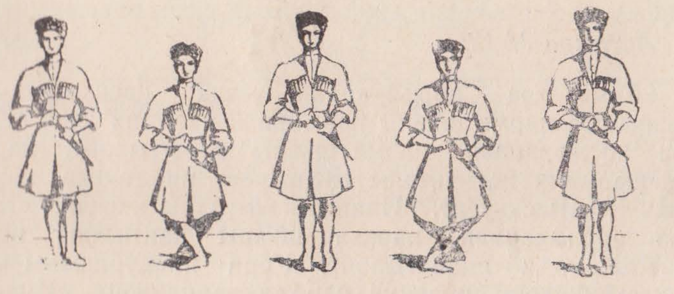

Аиҭатцра № 10

Аиҭацра № 11:

Аган ахь шьаҿак аиҭацраан ашьапеиҿаҧсара.

Акуашаҩ «акы» ҳәа аҧхьаӡараан, маҷк днеиҳә-ҭҟуҟулашәа иарма шьапы ныҟуирсуеит, иарҕьа шьапы адашьма иҟумыркьысӡакуа аган ахь игоит. Инапҟуа алагарҭатә ҭагылазаашьаҟны иҟоуп. «Ҩба» ҳәа аҧхьа-ӡараан, иарҕьа шьапы иргылоит, иарма шьапы адашь-ма иныҟуих‘уеит, инапҟуа маҷк илашьтуп. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан иарма шьапы иарҕьа шьапы аҧхьа иргы-лоит, ишьапҟуа неидыргыланы маҷк днеиҳәҭҟуҟулоит. Иарҕьарахь дынхьаҳәуеит, иҟама ахы аҟны имаҿаҟуа еиҟуиҵоит. «Ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡараан, дҩаҭҧан ишьаҵәкьараҟуа днарыҟугылоит, ишьапҟуа маҷк иха-ҟуалоит. Инапҟуа ҟьаны иеҩышьҭих‘уеит а-7-тәи аҭа-гылазаашьаҟны ишарбоу еиҧш. Еґьи аган ахь аиҭацра-ҟуа рылагаразы даахәуеит алагамҭатә ҭагылазаашьахь, нас хыхь ишарбоу еиҧш аҭагылазаашьаҟуа еиҭниҧсах-лоит.

Аиҭацра № 11

Аиҭацра № 12:

«Акы» ҳәа аҧхьаӡараан, маҷк днеиҳәҭҟуҟулан дҩаҧашәа иарма шьапы иармарахь инеиҭих‘уеит. «Ҩба» ҳәа аҧхьаӡараан, иарма шьапы дыҟугылоит, иарҕьа шьапы маҷк иҩышьҭхны еиҭих‘уеит ишьҭахьҟа, иарма-рахь дхагьежьуеит. Инапҟуа еиҭыхны иҟыуп. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан, иарҕьа шьапы ааиҭыхны иарма шьапы аҧхьа инаиргылоит. Убри инаҟуршәаны маҷк деиҳәҭҟуҟулоит, инапҟуа иаҧхьа иааихидоит. «Ҧшьба»

ҳәа аҧхьаӡараан, маҷк дҩышьҭҧан ишьаҵәкьараҟуа дрыҟугылоит, ишьапҟуа неидыхны дгылоуп.

Аиҭацра № 12

Анаҩстәи атакт алагамҭаз акуашаҩ иарҕьа шьапы даақугылоит, иарма шьапы аган ахь иго, анаҩстәи аиҭацра наигӡоит хыхь ишарбоу еиҧш.

Анапҟуа реиҭагашьа еакызаргьы ауеит.

Аиҭацра № 13 (ҧсуаҵас):

«Акы» ҳәа аҧхьаӡараан, акуашаҩ иарма шьапы маҷк инхарҟуалан дныҭҧашәа иаҧхьаҟа маҷк инеиҭи-х‘уеит, иарҕьа шьапы абри аамҭаз инагӡаны еиҭыхыуп, аҧынҵа дыҟугылоуп.

«Ҩба» ҳәа аҧхьаӡараан, маҷк иармарахь дынхьаҳә-ны иармашьапҧынҵа дныҟугыланы, иарҕьа шьапы ҩышь-ҭих‘уеит.

«Хҧа» ҳәа аҧхьаӡараан, иарҕьа шьапҧынҵа иарма, шьапы инахыганы уи аҧынҵа дныҟугылоит.

«Ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡараан, иармашьапҧынҵа дыҟугылан ишьамхы еиҭыхыуп, иарҕьа шьапы иаҧхьаҟа маҷк арымарахь инеиҭих‘уеит ишьамхы нхарҟуалашәа. Акуашаҩ дыҟугьыжьаауеит.

Дырҩегь аҟугьежьаара алагаразы, «акы», «ҩба», «хҧа» ҳәа ишьапҟуа еиҭниҧсахлоит деиҭамҵзакуа, нас

Аиҭаҵра № 13

хыхь ишарбоу еиҧш иҟаитцаз еиҭаҟаитцоит. Арӡьарахь даныгъежьуа, иарӡьа шьапала, армарахь даныгъежьуа иарма шьапала.

Анапқуа реиҭагашьа ҽакызаргьы ауеит.

Ачара куашара

Аҧсуа чара куашара анагӡаразы иаҭахыуп аҟазара ҳарак, аҧшӡара, аилыххара. Акуашара нарыгӡоит фыџьа — арҧызбеи аҧҳәызбеи. Раҧхьа арыӡьара аҟнытә арымарахь ахаргъежь дакушо даақулоит арҧыс. Уи ихы шьҭыхны, игушҧы ҭыган ҧхьаҟа днеиуеит. Иблақуа ҭҳаца аҳәсахуҷқуа дрыхуаҧшуеит, иаҳа игу иақушәо, иаҳа иҧшӡоу аӡәы далихраცы. Абар даарыликааит лара, аха дышьҭхысаа дышнеиц ҧхьаҟа днеиуеит. Ус даалыдгылоит аҧҳәызба дицкуашарц шиҭахыу блала илырдырра.

Аҧҳәызба арҧыс иҟаитцо ааҧхьара лыдылкылоит, игуоуҭартә иҟоуп дшылгуаҧхазгьы, аха игуалҭар лҭахыуп уи иеилҟьа-еилӡуцәра, иласра. Аҧҳәызба арҧыс мачк даaиеихырхуашәа, дышьҭхысаа ҧхьаҟа лҿыналхоит. Лнапқуа ҧшқа-ҧшқаӡа икахухуа-кахухуа иналҟьа-аалҟьоит. Арҧыс абӡьааҳәа аҧҳәызба лыкуашара иҽақуршәаны дналышьҭалоит, акыр иҽылзааигуеитәуеит, аха икумжәы амаӡра анаӡара иадамзаргьы аҧҳәызба илкьымсрытә ихы дацклаҧшуеит, мачк иадамзаргьы дызцыкуашо изқуа леиимырхарц азы.

Аҧҳәызба лхы атцалырхом: уи, уажәы-уажәы лхырхарҭа лыҧсахʻуеит, зны дықушьшь ҭынч днеиуеит. Арҧыс игуаҽанызаара шимац имоуп, уи аҧҳәызба даалцыршәаны иуам, имфахь дахьизаагара дашьҭоуп. Аҧҳәызба царҭа лмоуа аҟынӡа даннеилакь, дааҭгыланы арҧыс днаиеихырхуоит, иара убри ала лыцкуашара иҽшаҧсеитәыз илырдыруеит. Арҧыс аҧҳәызба длеихырхуоит, дахьицкуашаз азы иҭабуп ҳәа шиҳәо инырҧшуа.

АРӶЫЗБА ИЦӘЫРҬРЕИ УИ АӶҲӘЫЗБА ДЫШЛЫӶҲЬОИ

а-I-тәи ацәырҭра. 1-24 такт:

Арӷыс арыӷьарахьынтә асцена дахыкушо даацәырҭуеит. Иҳы ҩышьҭыхны, игушӷы ҭыганы икыуп. Инапқуа шьҭих'уеит а-1-тәи апозициаҟны ишарбоу еиӷш, жәаф такт рышьҭахь инапқуа иӷсах'уеит аҩбатәи апозициахь ала, ахаргъежь зегь даакушаны арымарахьтәи акулисаҿзхы ҳаҭыр накуҵан игылоу аӷҳәызба даалыдгылоит. Илаӷш лыхмырӷо, ишьапӷынтцақуа маҷк днарықугыланы, маҷк иарӷьарахь дхьаҭуеит аӷҳәызба лармарахь шыҟоу. Иарӷьа напы арымарахьтәи иҳазырҭра инадкыланы а-II-тәи аҭагылазаашьа ааихуоит — иарма напы ҵаҟа инашьҭуп, инацәкьарақуа маҷк инапсыргуҭцахь инхарҟуалашәа икны, «акы», «ҩба», «хӷа», ҳәа аӷхьаӡарала аӷҳәызба даалеихырхуаны акуашарахь длыӷхьоит (асахьа 1).

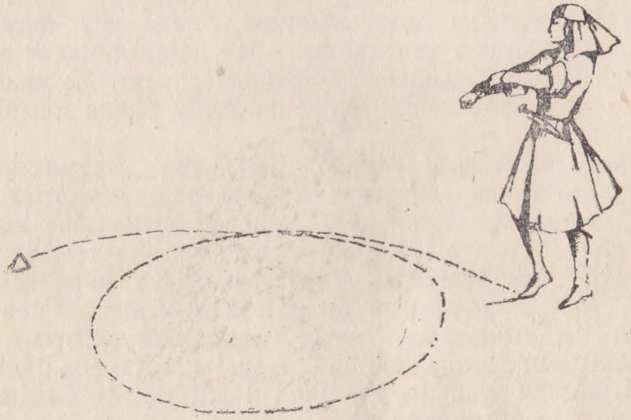

Асахьа 1

Арӷызбеи аӷҳәызбеи реицыкуашара

а-II-тәи ацәырҭра. 1-56 такт:

1-24 такт:

Аӷҳәызба дықуӷраа дыццакны ахаргьежь дакушо леаалхоит. Анапқуа аиҭаҭра № 5 (аҳәса рзы) аҟны

ишарбоу еиӷьш иҟоуп. Ларӷьа напы лаӷьхьаҟа ихоуп, ларма — лышьҭахьҟа. Лнапқуа еиҭнылӷьсахлоит жәаф такт нҵәацыӷьхьаӡа. Арӷьыс дышьҭхысаа днеиуеит ларма жәҩахыр иҿамариашаны. Инапқуа аҩбатәи апозициа аҭагылазаашьаҟны иҟоуп. Зных асцена иаҥаакушалакь, аӷьҳәызба иаалырҟьан ахуаӷьшцәа рахь лхырхарҭа лыӷьсахуеит. Лнапқуа рҭагылазаашьа аиҭатҵра № 6 аҟны ишарбоу еиӷьш рҿырӷьсахуеит. Ларма напы лаӷьхьаҟа илкыуп, ларӷьа — лганахьала. Лхы нхырнаашәа иаалырҳәуеит ларӷьа жәҩахыр ахь (асахьа 2).

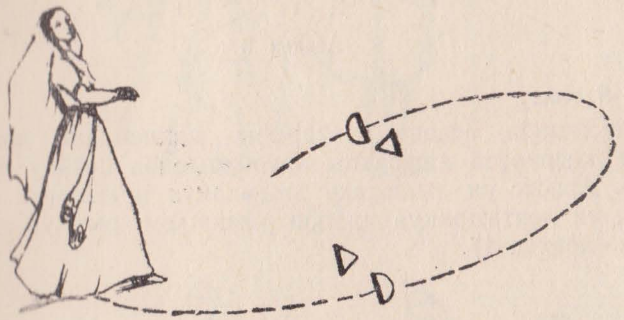

Асахьа 2

1-8 такт:

Арӷьызба аӷьҳәызба длышьҭаланы дышнеиуа, ашырҳәа рхырхарҭа ааӷьсахны, асцена агуҭахьы рҿаархоит, дзыцқуашо лахь иҿы рханы. Аҩыцьагь авансценаҿ иаҥнеилакь, наразнак рхырхарҭа ааӷьсахны шьҭахьла рҿынархоит. Рҩыцьагьы рыҿқуа еизырханы. Аӷьҳәызба ларма жәҩахыр ала днеиуеит. Ларма напы лаӷьхьаҟа инеитцыхыуп аиҭатҵра № 5 (аҳәса рзы) аҟны ишарбоу еиӷьш. Арӷьыс днеиуеит аӷьҳәызба иҿлывархх иарӷьарахьтәи ижәҩахыр ала. Акуашацәа аҩыцьагь мачк раӷьхьаҟа рҿынахырнааны иҟоуп (асахьа 3).

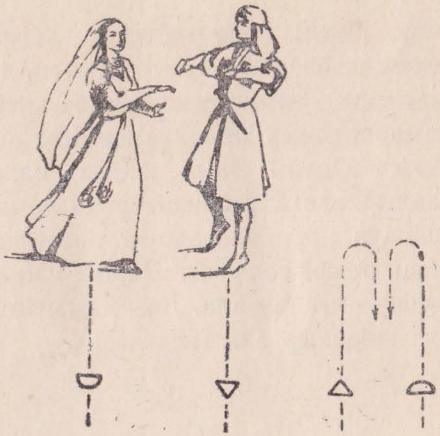

Асахьа 3

1-8 такт:

Аҧҳәызба, асцена аназараҿы даннеилакь, ииаалырҟьан лхырхарҭа ааҧсахны ахуаҧшыҩцәа шыҟоу лҿаалхоит. Арҧыс уи лышьҭахь днымхакуа иҽелывархх даауеит, уи леиҭатҵракуа илаҧш рыхирҧом, рыҿкуа еизырхоуп (асахьа 4).

Асахьа 4

1-8 такт:

Асцена аҧхьатәи аплан аҟынӡа ианааилак арҧызбеи аҧҳәызбеи рхырхарҭа рыҧсах‘уеит: арҧыс ахуаҧшыҩцәа рахь иҿы рханы ишьапҧынтҵакуа дрыкугылан шьҭахьла иҿынеихоит. Иҟама ахы икыуп, ихы иарҕьажәҩахь

инхырнаауп, аҧҳәызба илыкукыуп. Аҧҳәызбагьы ахуаҧшыҩцәа рахь лҿы рханы шьҭахьла дцоит, лхы ларҕьажәҩахь инхырнааун, ҭынч тҵаҟа дышьҭаҧшуеит. Лҽеиҭыхны дыҟоуп, лнапкуа аиҭатҵра № 8 (аҳәса рзы) аҟны иҟоуп (асахьа 5).

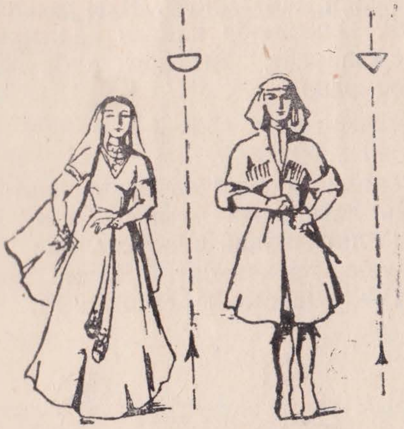

Асахьа 5

1-8 такт:

Аҧҳәызба авансцена агуҭаҟны даннеилакь, лармарахь ала даакугьежьааны, лхырхарҭа ааҧсахны, ахаргьежь дакушоит. Лнапкуа, аиҭатҵра № 10 аҟны ишарбоу еиҧш, абри аҩыза аҭагылазаашьа аархуоит: ларма лаҧхьаҟа илкыуп, ларҕьа — лышьҭахьҟа (асахьа 6).

Асахьа 6

Ашьапҧынцақуа рықугьежьаара

а-III-тәи ацәыртҵра. 1-24 такт:

1-8 такт:

Арҧызба авансцена агуҭаҿы даннеилакь ишьапҧынцақуа дрықугылан даангылоит. Ихы ҩышьҭыхны икыуп, игушҧы ҭгоуп, аҧҳәызба илаҧш аалыхмыршәо иҭыҧ аҿы дықугьежьаауеит, аиҭатҵра хуба аҟны ишарбоу еиҧш (ахацәа рзы).

1-8 такт:

Аҧҳәызба аҩбатәи акулиса арӡьарахьтәи аган аҟынӡа даннеилакь лхырхарҭа лыҧсах'уеит, лармарахьала даақугьежьны ларӡьарахь диасуеит, нас даахагьежьны асцена дахыкушо лҿыналхоит. Ларма напы лаҧхьаҟа ихоуп, ларӡьа — лышьҭахьҟа (асахьа 7).

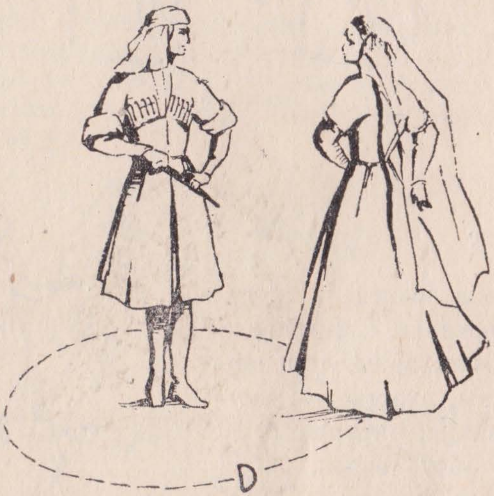

Асахьа 7

1-8 такт:

Аҧҳәызба арӡьарахьтәи акулиса аҿынтәи армарахьтәи акулисахь диасуеит. Лышьҭахь армарахьтәи акулисахь ирханы арҧыс иахь даахьахәуеит. Арҧыс ишьацәкьаракуа дрықугыланы аҧҳәызба длыцқугьежьааусит, нас аҧҳәызба иҿы аалеирханы, ахуаҧшыҩцәа рахь ганха, дшыҟоу ишьацәкьаракуа аацшьҭны ишьапсыргутҵакуа даарықугылоит.

Аҧсуатҵас аиҭатҵрахь аиасра

а-IV-тәи ацәыртҵра. 1-24 такт:

1-16 такт:

Арҧызбеи аҧҳәызбеи рҭыҧкуа анеиҭнырҧсахлалакь инарыгӡоит ҧшь-тактк. Уа рҭыҧаҿы, ҧсуатҵас, ҩ-тактк рыла рҭыҧкуа рҟны иқугьежьааусит, егьырҭ аҩба рыла иқумгьежьааӡакуа рҭыҧ аҟны инарыгӡоит. Аҧҳәызба ларӡьарахьтә лармарахь дықугьежьааусит ларма шьапы ала, арҧызба — иармарахьтә иарӡьарахь иарӡьа шьапы ала. Арҭ аҭагылазаашьақуа хыхь ишарбоу еиҧш иеиҭакарҵоит.

1-8 такт:

Акуашаҩцәа рҭыҧкуа рыҧсах'уеит. Арҧызба армарахьтәи акулиса аҟнытә арӡьарахьтәи акулисахь диасуеит. Иқуашашьа икуашашьоуп. Аҧҳәызба арӡьарахьтәи акулиса аҟнытә армарахьтәи ақулисахь диасуеит. Лыкуашашьа лыкуашашьоуп. Акуашара атемп иаҳа-иаҳа иццакхоит (асахьа 8).

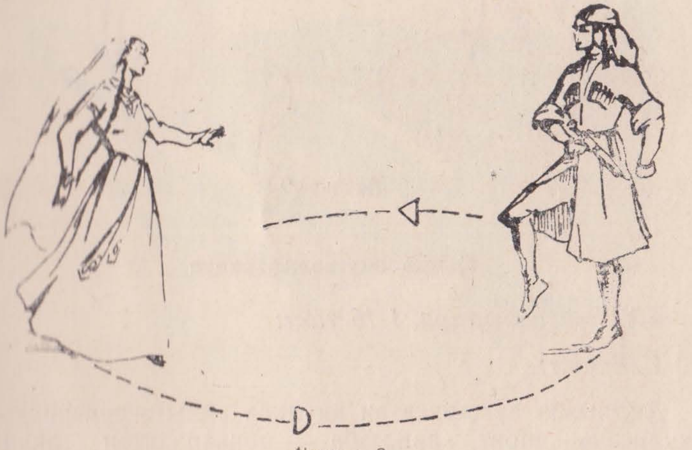

Асахьа 8

Аҭыԥ аҟнытә ахаргьежьаарақуа

а-V-тәи ацәыртҵра. 1-16 такт:

1-16 такт:

Акуашаҩцәа рҭыԥқуа рҟны ишыҟоу иқугьежьаауа 1-8 такт нарыгӡоит. Аԥҳәызба «акы», «ҩба», ҳәа аԥхьаӡарала арԥызба иахь лҿы лырхоит, «хԥа», «ԥшьба», ҳәа аԥхьаӡарала ларҕьа шьапала ларҕьарахь дықугьежьаауеит. Лнапқуа аиҭатҵра № 8 (аҳәса рзы) аҟны ишарбоу еиԥш иҟоуп. Ҩба-ҩба такт-цыԥхьаӡа лхырхарҭа лыԥсахʻуеит. Арԥызбагьы «акы», «ҩба», ҳәа аԥхьаӡарала аԥҳәызба лахь иҿы ирхоит, «хԥа», «ԥшьба» ҳәа аԥхьаӡарала иҭыԥ аҟны иарма шьапы ала иармарахь дықугьежьаауеит. Инапқуа аиҭатҵра № 5 (ахацәа рзы) аҟны ишарбоу еиԥш иҟоуп.

1-2-3-4 тактқуа рыла акуашаҩцәа еиҿаԥшуа мач-маҷ еизааигуахоит (асахьа 9).

Асахьа 9

Ҩынтә ақугьежьаарақуа

а-VI-тәи ацәыртҵра. 1-16 такт:

1-16 такт:

Аԥҳәызба армарахьтәи акулиса аҟнытә арҕьарахьтәи акулисахь дцоит, арԥызба — арҕьарахьтәи акулиса аҟнытә армарахьтәи акулисахь. Акуашаҩцәа аҩыџьагьы

5-6-7-8 атактқуа нарыгӡоит ишьҭхысаа ишнеиуа иқугьежь-ықугьежьны. Аҧҳәызба дгьежьуеит ҩынтә лармарахьтә ларҕьарахь, ларҕьа шьапала, арҧызба лҿы иеиархаиы даагылоит. Арҧызбагьы дышнеиуа иарҕьарахьтәи нармарахь ҩынтә дықугьежьуеит иарма шьапала, армарахьтәи акулисахь изқуа рханы аҧҳәызба лахь иҿы рханы даагылоит. Ахаргьежьрақуа еицыҟарҵоит ҩынтә нас инеиҵыхны акуашарахь ииасуеит. Аҧҳәызба армарахьтәи акулисахь лызқуа рханы арҧызба диҿаҧшуа даагылоит. Арҧызба изқуа арҕьарахьтәи акулисахь ирханы аҧҳәызба дылҿаҧшуа даагылоит (асахьа 10).

Асахьа 10

Афинал

а-VII-тәи ацәырҵра. 1-16 такт:

1-16 такт:

Акуашаҩцәа «ақы», «ҩба», «хҧа», «ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡарала рҭыҧ аҟны ҧсуаҵас ишыкуашац икуашоит, «хәба», «фба», «бжьба», «ааба» ҳәа аҧхьаӡарала иқугьежьаауеит: арҧызба — арымарахь ала, аҧҳәызба — арыҕьарахь ала. Афинал аҿы 16 такт нарыгӡоит. Акуашаҩцәа аанымгылаӡақуа рҭыҧқуа рҟны иқугьежьаауеит:

аҧҳәызба «акы», «ҩба», «хҧа», «ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡарала ларҕьа шьапала лҭыҧ аҟны дыҟугьежьаауеит. Арҧызба «акы», «ҩба», «хҧа», «ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡарала иармарахь дыҟугьежьаауеит. Акуашаҩцәа иҟарҵац еиҭаҟарҵоит, акуашарагьы иалгоит. Акуашаҩцәа аҩыџьагьы рнапкуа ҩышьҭырх'уеит. Аҧҳәызба лнапкуа аиҭатҵра № 8 (аҳәса рзы) аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп: ларҕьа напы лаҧхьаҟа ишьҭыхыуп, ларма лганахь инашьҭуп. Арҧызба иҩнапык иаҧхьаҟа инеитцыхыуп, имаҿа риашан, инапсыргутҵакуа хыхь ирханы икыуп. Акуашаҩцәа аҩыџьагьы маҷк раҧхьаҟа инхьынаауеит, рарҕьа шьамхкуа маҷк ихаҟуалоуп, рарма шьапкуа маҷк рышьҭахьҟа ирытцхыуп, ршьапҧынтҵакуа ирыҟугылоуп. Акуашаҩцәа аҩыџьагьы ахуаҧшыҩцәа рахь ихырхуоит, «акы», «ҩба», «хҧа», «ҧшьба», рзы рнапкуа аурышьҭуеит, «хуба», «фба», «бжьба», «арба» рзы дара-дара еихырхуоит. Аҧҳәызба ҧшьаала армарахьтәи акулисахь дцоит, арҧызбагьы — арҕьарахьтәи акулисахь (асахьа 11).

Асахьа 11

АЧАРА КУАШАРА АШӘА

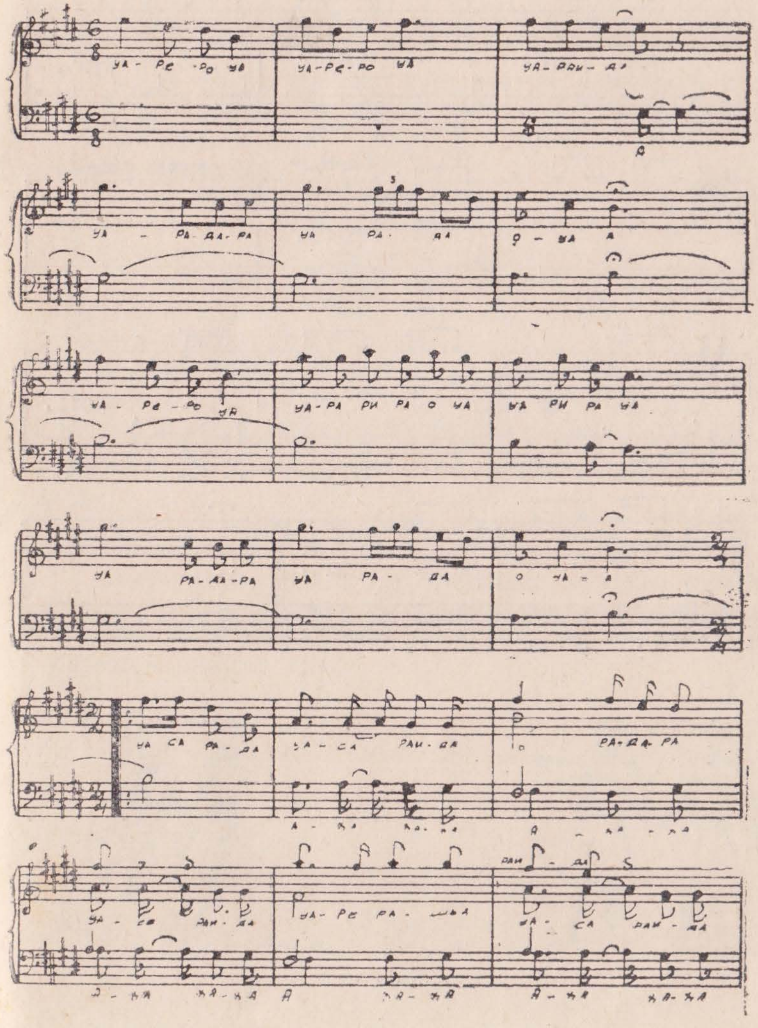

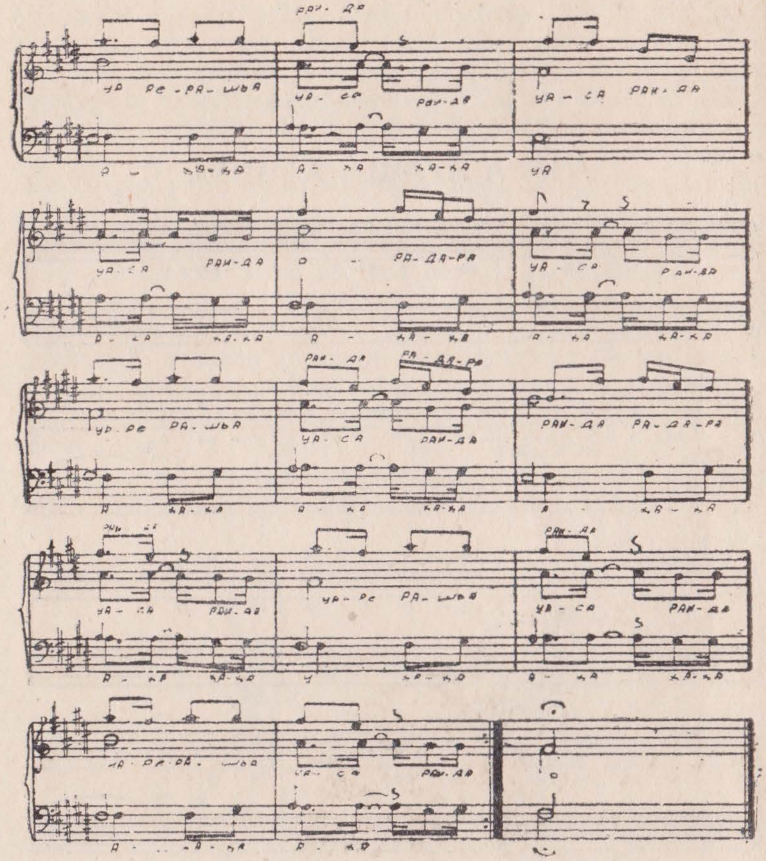

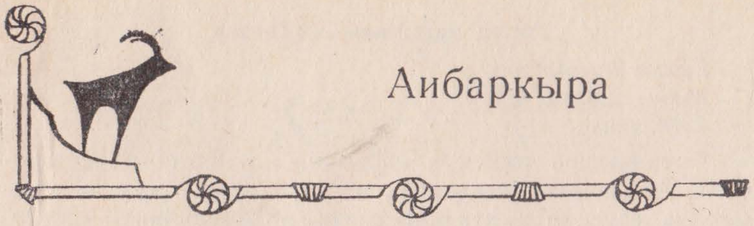

Аибаркыра

Гуҧла аҧсуа массатә куашаракуа алкаатәуп рбеиареи, рыҧшзареи, реиуеиҧшымреи рыла. Арҭ акуашаракуа ирацәаҩны ауаа алоуп, урҭ рхыҧхьазараҿ иҟоуп аҳәсахуҷқуагьы.

Формалеи ҭакылеи еиуеиҧшым егьырҭ аҧсуа куашаракуа, уаҩы иаарыликааратә иҟоуп жәлар рыкуашара «Аибаркыра». Ари акуашара ииасуеит даҽа куашарак ахь — «Шьараҭын» ахь. «Аибаркыреи» «Шьараҭыни» аҧсуаа инарыгӡоит жәытәнатә аахыс аныҳәақуеи, ачарақуеи, аҽырыҩрақуеи рҟны.

«Аибаркыреи» «Шьараҭыни» нарыгӡоит аҳәсахуҷқуа алархуны. Арҧарцәа реиҧш арҭ акуашаракуа рҟны аҳәсахуҷқуагьы иаадырҧшуеит реилыххареи рҟазара ҳараки.

«АИБАРКЫРА» АНАГЗАШЬА

«Аибаркыра» нарыгӡоит иеилыхха, агурҕьа рҿықухх. Арҧарцәа ганкахьала цәаҳәак иеицықугылоит, аҳәсахуҷқуа — ҽа ганкахьала. Рнапқуа ҭаҟа инашьҭны иеибаркыуп (асахьа 12).

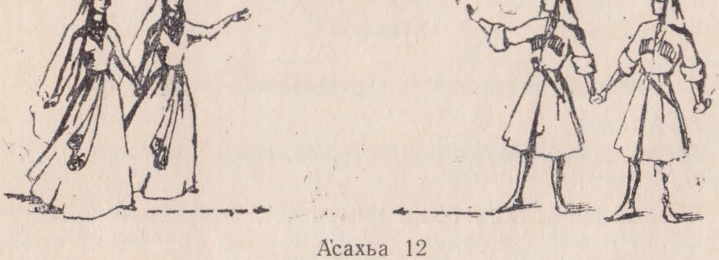

Асахьа 12

Актәи ацәырҵра — «Ганха»

Ганха ацәырҵра.
Амуз. шәага 4/4
1-48 такт:

Акуашаҩцәа рнапқуа еибаркны наҟ-ааҟ иаацәырҵуеит. Арԥарцәа арыҕьарахь ицоит, аҳәсахуҷқуа — арымарахь «акы, ҩба» ҳәа ԥшь-тактк ганха ршьапқуа еидыргыло. Абри ашьҭахь иццакны ԥшь-тактк ԥхьаҟа ицоит ахаргьежь иакушо. Рнапқуа шеибаркыц иеибаркыуп. Абас ицоит ахаргьежь ҟарҵаанӡа. Аҳәсахуҷқуа агуҭа иҭалоит, арԥарцәа адәахьала (асахьа 13).

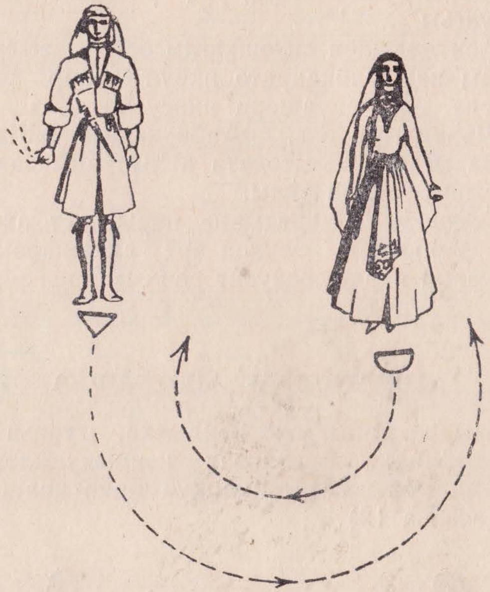

Асахьа 13

Аҩбатәи ацәырҵра — «Ҩ-харгьежьк рыҟаҵара»

1-64 такт:
Амуз. шәага 4/4
1-16 такт:

Акуашаҩцәа ахаргьежь иакушоит. Арԥарцәа арыҕьарахь ала ианцо аҳәсахуҷқуа арымарахь ала ицоит (асахьа 14).

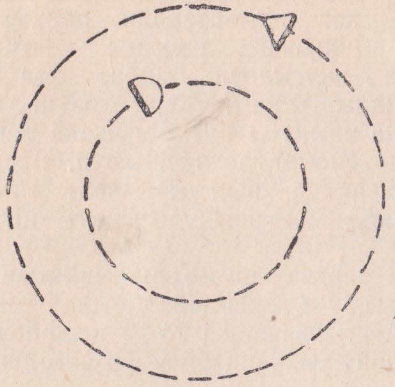

Асахьа 14

17-64 такт:

Акуашаҩцәа ахаргьежь ишакушац иакушоит. Арԥарцәа зны армараҟнытә арҕьарахь ала ахаргьежь иакушоит, зны — арҕьараҟнытә армарахь ала, аҳәсахуҷқуа зны — арҕьараҟнытә армарахь ала ахагьежь иакушоит, зны — армараҟнытә арҕьарахь ала. Ес аа-тактцыԥхьаӡа аиҭатҵрақуа рхырхарҭақуа рыԥсах‘уеит (асахьа 15).

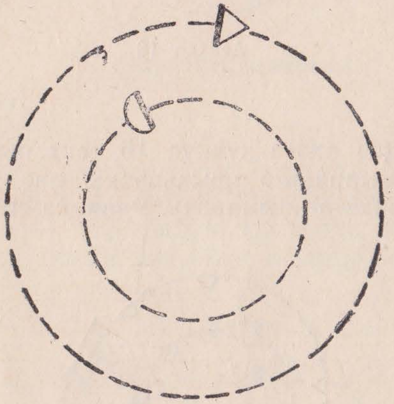

Асахьа 15

Ахԥатәи ацәырҵра — «Ашьапеиҿаршәра»

1-32 такт:

Акуашаҩцәа ртемп мԥсахкуа рҭыԥ аҟны рнапқуа еибаркны акуашара нарыгӡоит. Аԥхьатәи аԥшь-тактк

нарыгӡоит акака ныбжьажьуа. Иалагоит рарҕьа шьапала. «Акы» ҳәа аҧхьаӡарала рарҕьа шьапҧынтца иныҟугылоит, раҧхьаҟа ршьапы неитцыхны, рарма, ршьапсыргуҵа иҟугылоуп. «Ҩба» ҳәа аҧхьаӡарала ршьапҟуа неиддыргылоит. «Хҧа» ҳәа аҧхьаӡарала рарма шьапҧынтца иныҟугылоит, раҧхьаҟа ршьапы неитцыхны, рарҕьа, ршьапсыргуҵа иҟугылоуп. «Ҧшьба» ҳәа аҧхьаӡарала, ршьапҟуа неиддыргылоит. «Хуба» ала рарҕьа шьхуа раҧхьаҟа иныҟудырсуеит, нас аҭыҧ аҟны иааргоит.

«Фба» ала рарҕьа шьапы иадырҟатцаз адырҟатцоит рарма шьапгьы. «Бжьба-ааба» рыла ршьапҟуа еиҿадыртәуеит». Аҭагылазаашьа № 10 ишарбоу еиҧш. Иара убри еиҭаҟартцоит хыхь ишарбоу еиҧш ҩынтә (асахьа 16).

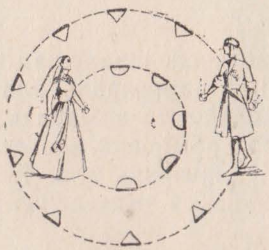

Асахьа 16

1-16 такт:

Абри аамҭаз аҳәса хуҷҟуа 16 такт рыла ахаргьежь иакушоит арымарахьтә арыҕьарахь, нас даҽа 16 такт рыла арыҕьарахьтә арымарахь. Рнапҟуа еибаркыуп (асахьа 17).

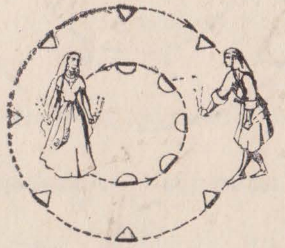

Асахьа 17

Аҧшьбатәи ацәыртцра (Иҟугьежьаан ахаргьежь акушара)

1-64 такт:
1-16 такт:

Ахҧатәи ацәыртцра анынаргӡалакь акуашаҩцәа «акы, ҩба, хҧа, ҧшьба, хуба, фба, бжьба, ааба» рзы, тактк ныбжьажьуа ганха ҩ-шьаҿак ҟартцоит. Арҧарцәа рарҕьа шьапала арыҕьарахь ицоит, аҳәсахуҷҟуа рармала арымарахь ицоит; «жәба, жәаба, жәеиза, жәаҩа» рзы, акуашаҩцәа атакт рҿакуршәан ахаргьежь ала ҧшь-шьаҿак ҟартцоит. «Жәаха, жәиҧшь, жәоху, жәаф» рзы, акуашаҩцәа ихагьежьуеит, арҧарцәа — арҕьарахь, аҳәсахуҷҟуа — армарахь. Ишьтраҟулан аиҭатцраҟуа еиҭаҟартцоит. Рнапҟуа шеибаркыц еибаркыуп (асахьа 18).

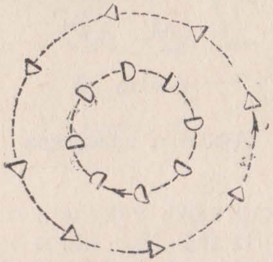

Асахьа 18

Ахубатәи ацәыртцра.

1-48 такт:
1-16 такт:

Арҧарцәеи аҳәсахуҷҟуеи, аиҭатцра № 8 нагӡо, ахаргьежь иакушоит. Арҧарцәа армарахьтә арҕьарахь ицоит, аҳәсахуҷҟуа — арҕьарахьтә армарахь. Рнапҟуа аиҭатцра № 8 ахацәеи аҳәсеи рзы аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп асахьа 19).

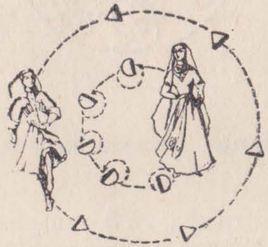

Асахьа 19

17-48 такт:

Акуашаӧцәа «хҧа-ҧшьба» рзы иҡугьежьаауеит, арҭарцәа — арымарахь рарма шьапы ала, аҳәсахуҷҡуа — арыӷьарахь рарӷьа шьапала. Ӧба-ӧба такт-цыҧхьаӡа иҡугьежьааует (асахьа 20).

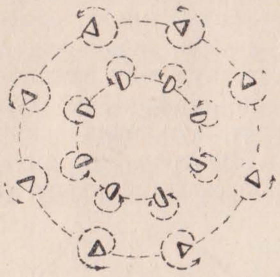

Асахьа 20

Афбатәи ацәыртҵра

1-8 такт:

Акуашаӧцәа ахаргьежь иакушан ӧыцьа-ӧыцьала наҟ-аак иеиҿаҧшуа аиҭатҵра № 8 аҟны иарбоу нарыгӡоит. Рҭыҧҡуа еиҭнырҧсахлоит. Арҭарцәа рарма шьапала армарахь иҡугьежьааует, аҳәсахуҷҡуа — рарӷьа шьапала рарӷьарахь. Аиҭатҵраҡуа еиҭанаргӡоит (асахьа 21).

Асахьа 21

Абжьбатәи ацәыртҵра (Ахаргьежь ала ашьапеихгара)

1-32 такт:

Акуашаӧцәа, аиҭатҵра № 8 мҧсахӡакуа ахаргьежь иакушо инеиуеит. Аҳәсахуҷҡуа мачк аҧхьаҟа игылоуп. Акуашаӧцәа асцена зегь иаакушаны ахуаҧшцәа рахь рҿы рханы ахаргьежь аадыртуеит (асахьа 22).

Асахьа 22

1-8 такт:

Акуашаӧцәа рҭыҧ аҟны ӧынтә иҡугьежьааует. Рнапҡуа ларышьҭуеит, ииасуеит акуашара «Шьараҭын» ахь (асахьа 23).

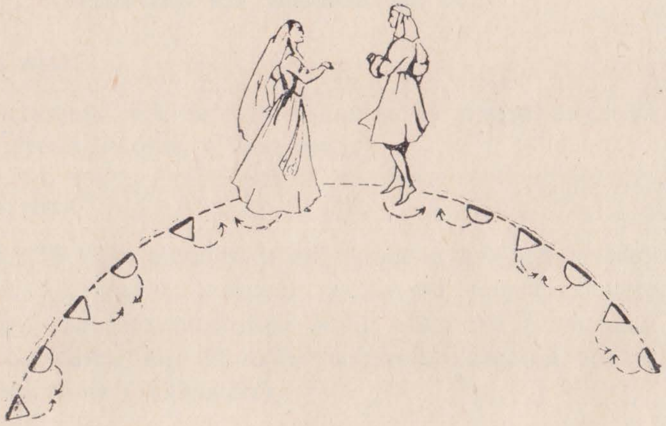

Асахьа 23

АИБАРКЫРА

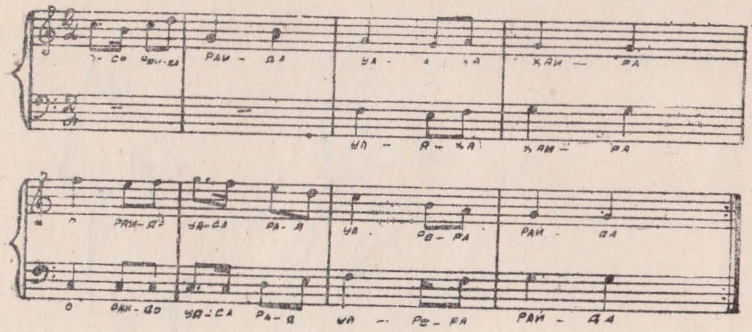

Шьараҭын

«Шьараҭын», «Аибаркыра» иацу куашароуп. «Аибаркыра» еиҧш абригьы массатәуп, аха иаҳа итцегь еилыххоуп, итцегь иццакыуп. Аҧсуаа ашәышықусқуа ирылган иааргаз ари акуашара, нагӡаны иалгоит алах-ҿыхра, агурҕьара шатцоу.

Актәи ацәыртцра

Ахаргьежь ала ашьапеихгара № 1

1-48 такт:

Акуашаҩцәа «Аибаркыра» ишаалгаз еиҧш амузыка аҿаҧсах‘уеит (анотақуа урыхуаҧш).

1-16 такт:

Ашәа 16 такт рышьтахь акуашаҩцәа раҧхьа игылоу акуашаҩ, ахаргьежь дақушо иҿааихоит арҕьарахьынтә армарахь ала (ашьапеихгара № 1). Инаҧкуа актәи апозициаќны иќоуп, нас 16 такт рышьтахь ахҧатәи апозициахь иаигоит (асахьа 24).

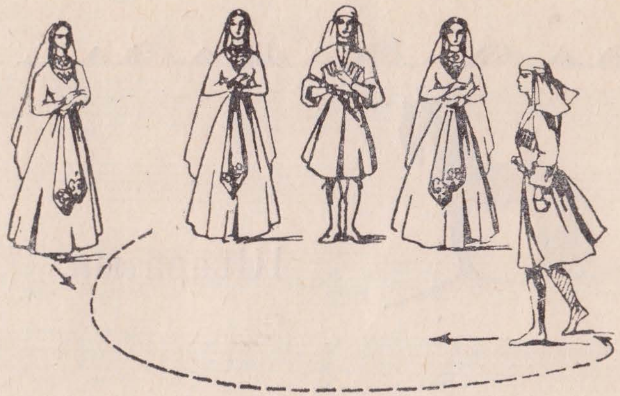

Асахьа 24

1-32 такт:

Арԥызба асцена даакушан ицкуашо аԥҳәызба даалыдгылоит. Лара уи дизымԥшкуа арӷьарахьтә армарахь ахаргьежь ала лҿыналхоит. Лнапқуа аҭагылазаашьа № 10 аҟны ишарбоу еиԥш. Арԥызбеи аԥҳәызбеи ахаргьежь ианақушалак, арԥызба иҭыԥ аҟны дааины даагылоит (ашьапеихгара № 1). Абас мацара аӡәаӡәала акуашаҩцәа зегьы асцена иаақулоит. Урҭ хаҭа-хаҭала ҩынтә асцена иакушоит, иагьынаргӡоит 32 такт. Абасала, ари ацәыртҵра нарыгӡоит акуашара иалахуу зегь (асахьа 25).

Асахьа 25

Аҩбатәи ацәыртҵра

Ҩыҵьа арԥарцәа рықулара

1-24 такт:

Ҩыҵьа арԥарцәа наҟ-ааҟ асцена иаақулоит. Рҩыҵьагь арӷьарахьтә армарахь ахаргьежь иакушо инеиуеит. (Ашьапеихгара № 1). Рнапқуа актәи апозициаҟны иҟоуп, 16 такт рышьҭахь ахԥатәи апозициахь ииаргоит (асахьа 26).

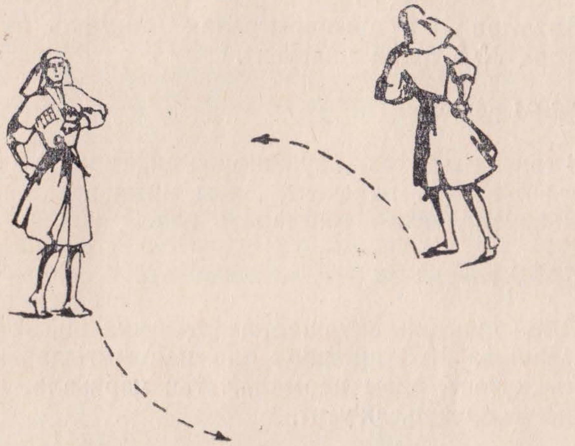

Асахьа 26

25-32 такт:

Акуашаҩцәа асцена ашьҭахьтәи аган аҟынӡа ианнеилак, иаақугьежьааны ахуаԥшыҩцәа рахь шыҟоу рҿаархоит. Асцена аԥхьатәи ахықу аҟны ианааилак, ршьацәкьаракуа ирықугылоит. (Аиҭаҵра № 1). Ршьацәкьаракуа ишрықу-

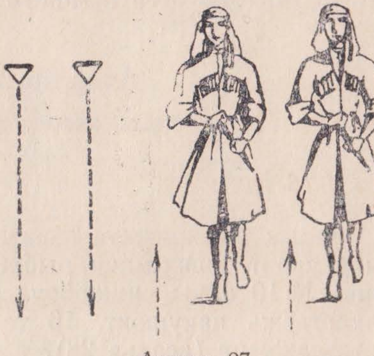

Асахьа 27

гылоу шьҭахьла ицоит. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 1 аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп (асахьа 27).

33-48 такт:

Акуашаҩцәа асцена агуҭаны ишыҟоу аиҭатҵра № 2 ашҟа ииасуеит. 8 тактк рышьҭахь аиҭатҵра ахырхарҭа ҧсахны аиҭатҵра № 5 ашҟа ииасуеит.

49-56 такт:

Аиҭатҵра № 5 анынарыгӡалак ашьҭахь акуашаҩцәа аиҭатҵра № 8 ашҟа ииасуеит.

56-64 такт:

8 тактк рышьҭахь акуашаҩцәа аиҭатҵра № 8 аҭыҧҵаҟны аҟугьежьаарахь ииасуеит. Аӡәы арыҕьарахь ала дыкугьежьаауеит, егьи — иармарахь ала.

64-80 такт:

Абри ашьҭахь акуашаҩцәа рҭыҧкуа рҧсахʻуеит. Аҭагылазаашьа № 8 ишарбоу ала иаанымгылаӡакуа ҩынтә ихагьежьуеит, аӡәы иармала, егьи иарҕьала. Иара убас рҭыҧкуа еиҭарҧсахʻуеит.

80-96 такт:

Акуашаҩцәа ршьапҧынтҵакуа ирыкугылан шьҭахьла ицоит, нас ҧасатәи рҭыҧкуа ааныркылоит.

Ахҧатәи ацәыртҵра

Фҩык аҳәсахуҷкуа рыкулара

1-16 такт:

Фҩык аҳәсахуҷкуа аӡәаӡәала еишьҭагыланы асцена иаакулоит, маҷк-маҷк рыбжьаны. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 10 аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп. Иешьҭагылан ахаргьежь иакушоит, 16 такт рышьҭахь реиҭатҵракуа рыҧсахʻуеит (асахьа 28).

Асахьа 28

1-8 такт:

Аҳәсахуҷкуа ашырҳәа иаакугьежьны шьҭахьла рҿынархоит, маҷк ршьапҧынтҵакуа ирыкугылан. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 10 аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп.

1-16 такт:

Аҳәсахуҷкуа ашырҳәа еиҭаакугьежьаан ахаргьежь егьи аганахьала иакушо рҿынархоит (ашьапеихгара № 1). Рнапкуа аҭагылазаашьа № 8 аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп (асахьа 29).

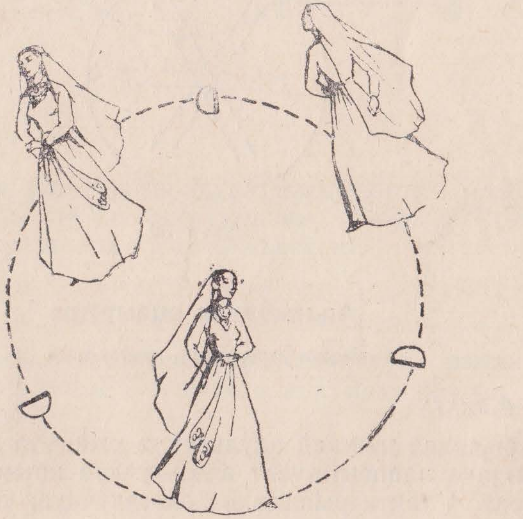

Асахьа 29

1-8 такт:

Аҳәсахуҷкуа ахаргьежь зегь иаакушаны аиҭатҵра № 8 ашҟа ииасуеит ахаргьежь ҟаҵаны, рыҿкуа еизханы.

1-32 такт:

8 тактк рышьҭахь аҳәсахуҷкуа ҩыџьа рҭыҧкуа еиҭнырыҧсахлоит, егьырҭ иҟарҭац ҟаҵо рҭыҧ аҟны игылоуп. 4 тактк рышьҭахь даҽа ҩыџьа рҭыҧкуа рыҧсах‘уеит, убас егьырҭгьы. Есс ҧшь-тактк рыла рҭыҧкуа ҧсах‘уа (асахьа 30).

1-16 такт:

Рҭыҧкуа анаарыҧсахлак, аҳәсахуҷкуа рҭыҧ аҟны иқугьежьааует. Аиҭатҵракуа еиҭанаргӡоит. Аҳәсахуҷкуа аӡәи-аӡәи рызкуа еизырханы игылоит. Хҩык рҿы хоуп арҕьа кулисахь, хҩык — арма кулисахь. Ишыкуашац икуашоит.

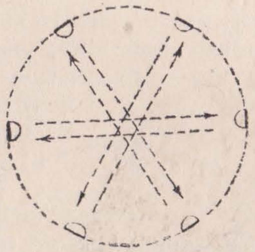

Асахьа 30

Аҧшьбатәи аҵәыртҵра

Фҩык арҧарцәа рыҟулара

1-4 такт:

Арҧарцәа наҟ-ааҟ акулисакуа рыҟнытә аиҭатҵра № 8 нарыгӡауа иаацәыртуеит аҳәсахуҷкуа ирымариашан ирҧылоит. 4 тактк рышьҭахь аҳәсахуҷкуа, «хуба» «фба», «бжьба», «ааба» ҳәа иҟарҭац аиҭатҵракуа нагӡо, асцена агуҭахьы инеиуеит шьҭахьла, арҧарцәа аҳәсахуҷкуа ир-

ҿагыланы ҧхьала асцена агуҭахьы инеиуеит аиҭатҵра № 8 аҟны ишарбоу еиҧш иҟаҵо (асхьа 31).

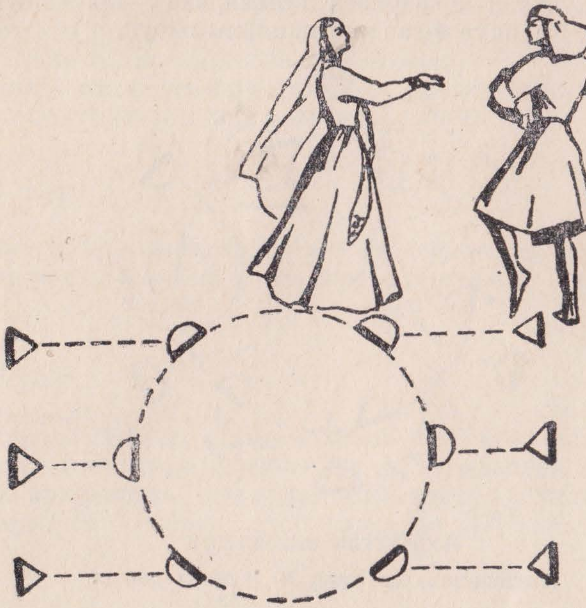

Асахьа 31

9-16 такт:

Арҧарцәа ршьаҵәкьаракуа ирықугылоит (аиҭатҵра № 5. Рнапкуа а-4-тәи апозициаҟны иҟоуп). Рҭыҧкуа рҟны арымарахь ала иқугьежьааует.

1-8 такт:

Аҳәсахуҷкуа, ашьапеихгара № 2 нагӡо, изыцкуашо арҧарцәа арҕьарахьтә армарахь ала ирыкушарц инеиуеит (асахьа 32).

1-8 такт:

Аҳәсахуҷкуа арҧарцәа иаарыкушан иаакугьежьаан рышьҭахьҟа рҿынархоит.

1-8 такт:

Аҳәсахуҷқуеи арҧарцәеи арымарахь ала иқугьежьаауеит. Рнапқуа 4-тәи апозициаҟны иҟоуп.

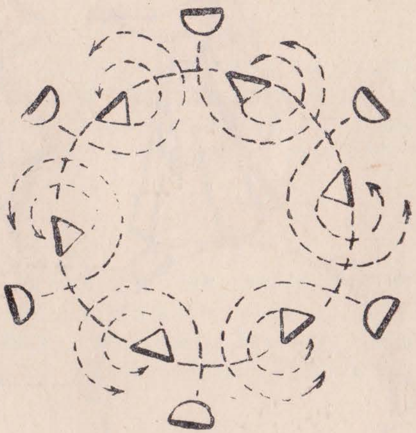

Асахьа 32

Ахубатәи ацәырҵра

Акуашаҩцәа аиҭаҵра № 8 ашҟа риасра

1-8 такт:

Аҳәсахуҷқуа арҧарцәа рахь иаахьаҳәны аиҭаҵра № 8 ашҟа ииасуеит. Рнапқуа аҭагылазаашьа № 5 аҟны иҟоуп.

1-8 такт:

Арҧарцәагьы аҳәсахуҷқуа рахь иаахьаҳәны аиҭаҵра № 8 ашҟа ииасуеит.

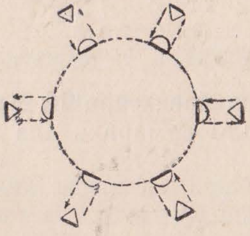

Асахьа 33

1-8 такт:

Акуашаҩцәа 1-8 такт, аҭагылазаашьа № 8 ҟарҵауа иқумгьежьааӡакуа рҭыҧ аҟны инарыгӡоит (асахьа 33).

1-8 такт:

Акуашаҩцәа аҭагылазаашьа № 8 «акы-ҩба хҧа-ҧшьба» ҳәа рҭыҧаҿы инарыгӡоит. «Хуба-фба — бжьба-ааба» рыла ҩынтә ақугьежьаарахь ииасуеит. Арҧарцәа арымарахь ала иқугьежьаауеит. Урҭ адәахьтәи ахаргьежь аҟнытә аҩнутҟатәи ахаргьежь ахь ииасуеит (асахьа 34).

1-8 такт:

Аҳәсахуҷқуа арыҕьарахь ала иқугьежьааны аҩнутҟатәи ахаргьежь аҟнытә адәахьтәи ахаргьежь ахь ииасуеит.

1-8 такт:

Аиҭаҵра № 8 нагӡо, акуашаҩцәа «акы-ҩба» ала рҭыҧ аҟны иаанхоит, «хҧа, ҧшьба» ала иқугьежьаауеит: аҳәсахуҷқуа арыҕьарахь, арҧарцәа арымарахь. Аиҭаҵрақуа еиҭанарыгӡоит. Рнапқуа аҭагылазаашьа №5 аҟны иҟоуп.

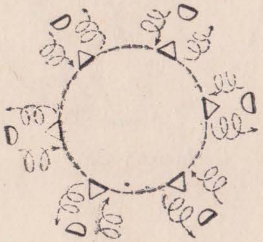

Асахьа 34

1-8 такт:

Аиҭаҵра № 8 анынаргӡалакь, акуашаҩцәа асцена ашьҭахьҟа инаскьаны иаагылоит. Аҳәсахуҷқуа рнапқуа аҭагылазаашьа № 10 аҟны иҟоуп, арҧарцәа рнапқуа — аҧшьбатәи апозициаҟны.

Афбатәи ацәыртцра

Хәык арҧарцәа рыҟулара

1-16 такт:

Х-әык арҧарцәа аакулоит. Азәы актәи акулиса арымарахьтәи аганахьтә ала, агьи арҕьарахьала ахҧатәи ашьҭахьтәи акулиса аҟнытә. Акуашаәцәа цҳакзаны инарыгзоит аиҭатцра № 8, ахаргьежь иакушо инеиуеит (асахьа 35).

Асахьа 35

1-8 такт:

Акуашаәцәа ахаргьежь зегь иаакушаны еиҿаҧшыртә иаакугьежьуеит. Ршьацәкьаракуа ирыкугылан асцена агуҭахьы ицоит. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 6 аҟны иҟоуп.

1-8 такт:

Арҧарцәа ршьацәкьаракуа ирыкугылан 8 такт нарыгзоит, нас аиҭатцра № 11 ашҟа ииасуеит. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 6 аҟны иҟоуп.

1-8 такт:

Аиҭатцра № 11 анынаргзалак, аиҭатцра № 8 ашҟа иасуеит.

1-16 такт:

8 такт рышьҭахь акуашаәцәа «акы» «әба» рыла инарыгзоит аиҭатцра № 8, «хҧа» «ҧшьба» рыла иасуеит аиҭатцра № 7 ашҟа. Аиҭатцракуа акырынтә инарыгзоит.

1-8 такт:

Акуашаәцәа ршьацәкьаракуа ирыкугылан ахуаҧшшыәцәа рахь рҿы рханы асцена ашьҭахь ицоит (асахьа 36).

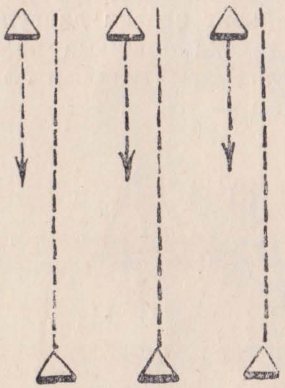

Асахьа 36

1-8 такт:

Арҧарцәа аиҭатцра №8 нарыгзоит. 4 такт рыла «5-6-7-8» ҳәа аҧхьазарала арымарахь икугьежьааны рарма шьамхы адырсуеит. Рнапкуа аҭагылазаашьа № 2 аҟны иҟоуп (асахьа 37).

Асахьа 37

Абжьбатәи ацәырҵра

Арҧызба иқулара

1-8 такт:

Арҕьарахьтәи акулиса ала дкакукуа иҩшьамхык рыла дықутҵәраа даакылҟьоит асцена даагулсны арҧыск. Ие-хырнаан ихы ишьҭахьҟа адашьма иныҟусуама уҳәара-тәы иҟоуп. Инапқуа аҭагылазаашьа № 4 аҟны ишарбоу иҟоуп (асахьа 38).

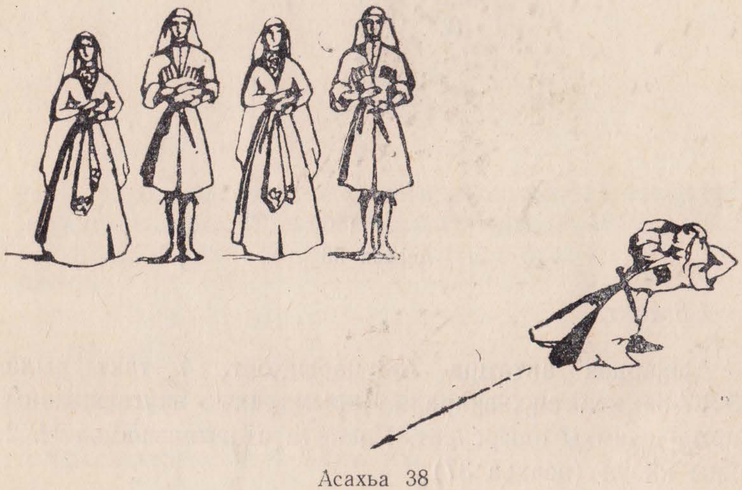

Асахьа 38

1-8 такт:

Арҧызба ашырхәа дӧатҟьан даақугьежьааует иармарахь, нас дырӧагьх ишьамхқуа днарықугылоит.

1-24 такт:

Арҧызба аиҭатҵра № 7 ашҟа диасуеит. Ишьамхы дықугьежьааует.

1-16 такт:

Арҧызба асцена зегьы даакушан аиҭатҵра № 11 ашҟа диасуеит. Инапқуа аҭагылазаашьа № 6 аҟны ишарбоу еиҧш иҟоуп (асахьа 39).

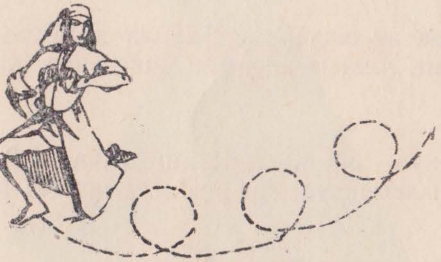

Асахьа 39

1-16 такт:

Акуашаӧ аиҭатҵра № 8 ашҟа диасуеит.

1-8 такт:

Аиҭатҵра № 8 анынаигӡалак акуашаӧ изшьацәкьарак дықугылоит. Изқуа ахуаҧшыӧцәа иреиархоуп. Инапқуа ихы инахыкны икыуп. Акуашара иаалхуу зегь афинал ахь иасыртә дирбоит (асахьа 40).

Асахьа 40

Аабатәа ацәыртцра

Ахуаӷшцәа рахь ашьапеихгара 1-40 такт

1-8 такт:

«Акы» ҳәа аӷхьазара арӷарцәа аиҭатцра № 9 анагӡара иалагоит. Асцена аӷхьаӄа инаскьоит (асахьа 41).

1-8 такт:

Аҳәсахуҷӄуа рҭыӷ аӄны аиҭатцра № 8 нарыгӡоит, арымарахь ихагьежьуа рхы-рҿы ахуаӷшцәа рахь ихоуп.

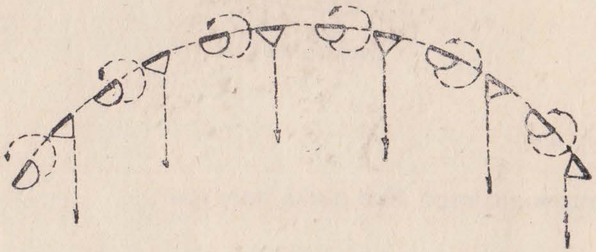

Асахьа 41

1-8 такт:

Аа-тактк рышьҭахь арӷарцәа аиҭатцра № 2 ашӄа ииасуеит. Рӄамаҟуа рыхҟуа ркыуп.

1-8 такт:

Аиҭацра № 8 аҳәсахуҷҟуа анынаргӡалак ашьапеихгара № 1 аҟны ишарбоу еиҧш, ирыцкуашо арҧарцәа ирыкушоит. Рнапҟуа аҭагылазаашьа № 10 аҟны ишарбоу еиҧш (асахьа 42).

1-8 такт:

Аҳәсахуҷҟуа ишьҭраҟулан иҟартцаҵ еиҭаҟартцоит.

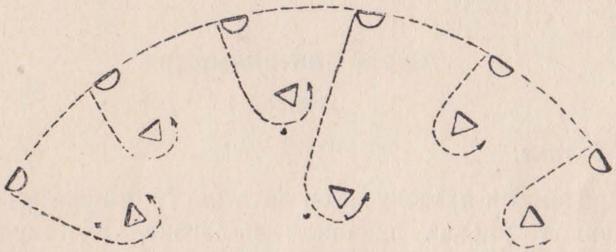

Асахьа 42

1-8 такт:

Арҧарцәа аиҭатцра № 2 ианалгалак, аиҭатцра № 5 ашҟа ииасуеит. Рҟама ахы шыркыц иркыуп.

1-16 такт:

Ашьҭахь игылоу аҳәсахуҷҟуа, раҧхьа игылоу арҧарцәа иаарыкушан ҧхьаҟа иласуеит. Аҧхьа игылоу аҳәсахуҷҟуа рышьҭахь игылоу арҧарцәа иаарыкушоит. Аиҭатцраҟуа еиҭанарыгӡоит. Аҳәсахуҷҟуа арҧарцәа рҿаҧхьаҟа иааины иаагылоит (асахьа 43).

1-16 такт:

Аҳәсахуҷҟуа арҧарцәа ианрыкушо арҧарцәа аиҭатцра № 11 ашҟа ииасуеит. Рнапҟуа аҭагылазаашьа № 6 аҟны иҟоуп. Акуашара атемп дырццак'уеит.

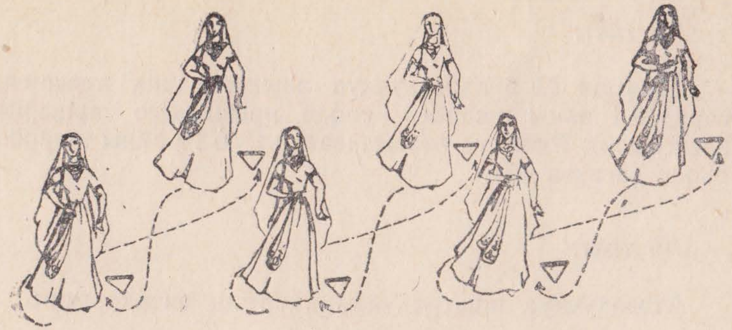

Асахьа 43

Ажәабатәи ацәыртцра

Афинал

1-8 такт:

Арҧарцәеи аҳәсахуҷҟуеи аиҭаҵра № 8 ашҟа ииасуеит. Арҧарцәа рарҕьа шьапала иалагоит, аҳәсахуҷҟуа — рарма шьапала, акуашаҩцәа еиҿаҧшуеит, рызганк ахуаҧшыҩцәа рахь ихоуп (асахьа 44).

1-16 такт:

Акуашаҩцәа рҭыҧ аҟны иҟугьежьаауеит. Аҳәсахуҷҟуа арыҕьарахь ала иҟугьежьаауеит, арҧарцәа — арымарахь ала. Аиҭаҵраҟуа ҩынтә-хынтә инарыгӡоит.

1-8 такт:

Арҭ аиҭаҵраҟуа акуашаҩцәа иеиҭанаргӡоит ҩыцьаҩыцьала. Еицыкуашо, еснагь еиҿаҧшуа.

Авансценаҟны игылоу ҧшь-ҩык арҧарцәа асолистцәа даҽа еиҭаҵраҟуак нарыгӡоит.

Асахьа 44

1-24 такт:

Арҧарцәа асолистцәа «акы, ҩба, хҧа, ҧшьба» рыла инарыгӡоит аиҭаҵра № 8. «Хуба, фба, бжьба, ааба» рыла аиҭаҵра № 7 ашҟа ииасуеит. Абасала, аиҭаҵраҟуа хынтә-ҧшьынтә инарыгӡоит. Ртемп ласуп.

1-8 такт:

«Акы, ҩба» рыла инарыгӡоит аиҭаҵра № 8. Арҧарцәа рарҕьа шьапала, ахәсахуҷҟуа — рарма. «Хҧа, ҧшьба» рыла еицыҟугьежьаауеит: аҳәсахуҷҟуа — арҕьарахь, арҧарцәа — армарахь (асахьа 45).

1-8 такт:

Аиҭаҵраҟуа еиҭанарыгӡоит, аҭыхутәантәи аҧшьтактк рыла акуашаҩцәа ыҟугьежьаауеит: аҳәсахуҷҟуа — арыҕьарахь, арҧарцәа — арымарахь. Акуашара иалагоит наҟ-ааҟ иеиҿаҧшуа, рызганк ахуаҧшыҩцәа рахь иханы. Аҳәсахуҷҟуа рнапҟуа аҭагылазаашьа № 8 аҟны иҟоуп, рарҕьа напҟуа раҧхьаҟа инышьҭырх‘уеит рарманаганахьала. Арҧарцәа рнапҟуа раҧхьаҟа инеитцырх‘уеит.

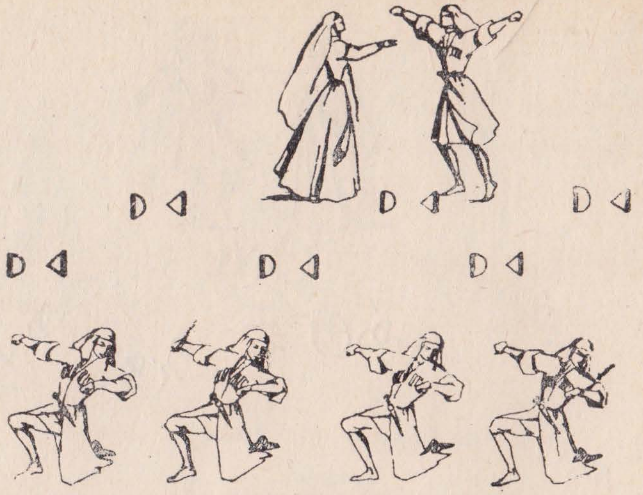

Асахьа 45

1-4 такт:

Аҧхьа игылоу ҧшьҩык арҧарцәа-асолистцәа аҧшьбатәи атакт аан, рармарахь иҟугьежьаауеит шьамхыла, акуашарагьы иалгоит рарма шьамхы ишыҟугылоу. Акуашаҩцәа ахуаҧшыҩцәа рахь рыҿкуа хоуп, иҩагыланы урҭ иреихырхуоит, рхылҧакуа рхырх‘уеит (асахьа 46).

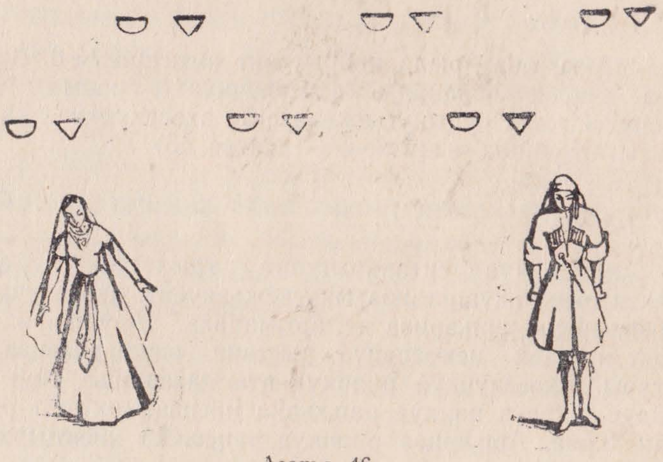

Асахьа 46

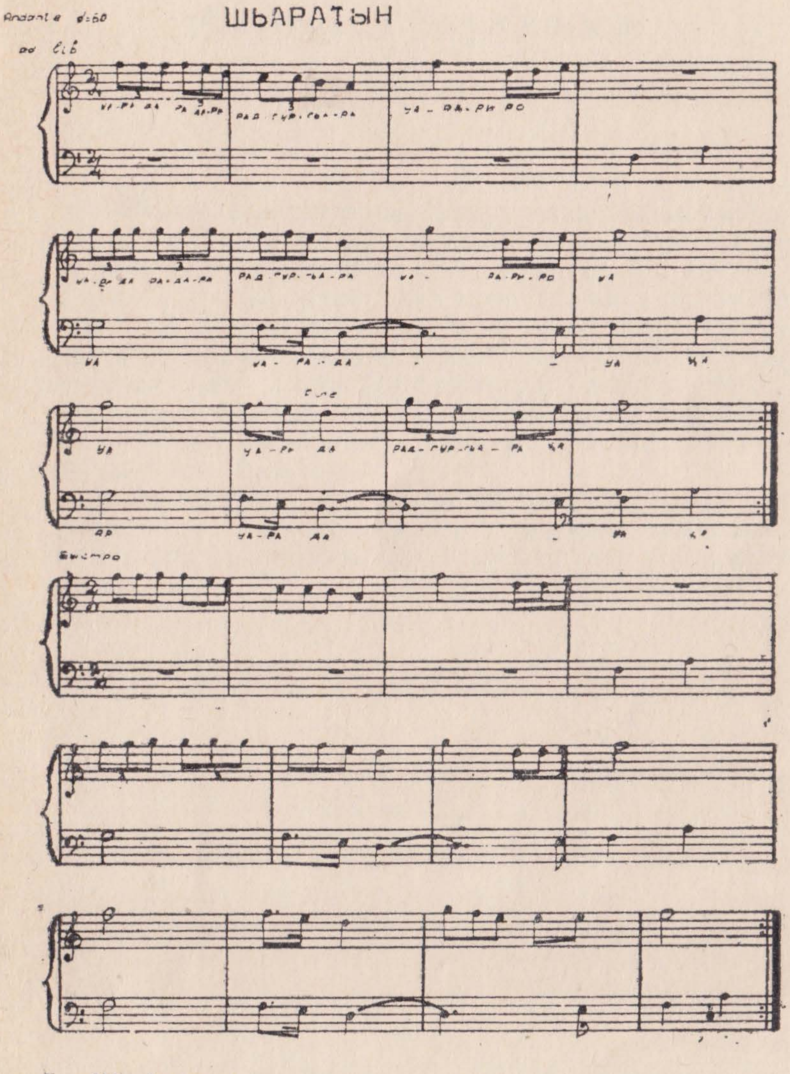

5. Ш. Аҩардан.

Амузыкеи акуашареи

Жəлар рыкуашараӄуа рыӄургылара аҟны амузыка ароль ду нанагӡоит. Уи акуашараҟны ахаҿсахьаӄуа раԥҵара иацхраауеит, абас ҳҳəар ауазар, иара акуашара ахаҭа аԥсы аханатцоит. Аха акуашара амузыка бааԥс анацла, уи жəлар рҟазара ҳарак, рыкуашара бзиаху ԥхасҭанатəыр, иаҵанарӡыр алшоит. Акуашареи уи иацу амузыкеи хҭак еицҭадыршəуазароуп, аки-аки еицхыраауазароуп, ихеибарҭəааауазароуп. Иаҳҳəап, амузыкатə фраза 8 тактк рыла иазгуаҭазар, акуашаратə комбинациагьы 8 такт ҟалароуп.

Ҵьара еиҭасрак амаӡамкуа иӄушша ицо амелодиа гуԥҵəагахоит. Ахуаԥшɷы жəлар рыкуашара дыхнахырц, игу иахуарц азы ибзиазароуп, игурҿыхагазароуп уи иацу амузыкагьы.

Аҧсуа маҭәа

Аҧҳәыс маҭәа

Атцкы еихаҧҟам, аҧхьа ҭыхыуп, абырфын хьанҭа, ма ариҧс иалхыуп, аҧштәы еизадоуп: ишкуакуоуп, ма ижәҩанҧштәылоуп, мамзаргьы игуилҧштәылоуп. Аиҧка ҭбааауп, аӡараҟны еихархуоуп, адашьма иныҟусуа аҟара иаууп. Лӡара иҩахыкны лцәа иҭашәо иӡахыуп, аҧхьа еибак‘уеит.

Амаҕраҟуа ааууп, ҩ-хуҭак рымоуп уҳәартә иҟоуп: акы лшьамхы аҟынӡа инаӡартә иҟоуп лнапы аноулышьҭлакь, егьи ахуҭа лнапсыргутца аҟынӡа инаӡоит.

Агуҭаршәи амаҟеи еиҧшьызароуп. Амаҟа аӡара иакуршоуп, аҧхьа иааидкыланы иҿархәоит, ахҟуа руак атцкьыс егьи неиҳаны. Амаҟа ахҟуа ршьамхы абжаранӡа инарышьҭуеит. Амаҟа ҟутцоуп ахьтәы ма араӡынтә рахуцҟуа рыла.

Абырфын касы рхартцоит, рышьҭахь ршьамхы аҟынӡа инаӡо.

Ршьатца ацәа иалхыуп ашьхуа рацәак ишьҭырх‘уам. Ршьатца хыхь иршәу аҧштәы аҧштәызароуп.

Ахатца маҭәа

Аҧсуа кумжәы ласалыхыуп. Иауеит ишкуакуазар, иеиҟуатцәазар, ицәышзар. Наҟ-ааҟ аҧхьа акаламҟуа амоуп. Ршьамхы маҷк инахысуа ирӡах‘уеит.

Амаҕраҟуа ааууп, иҭбааауп, ианаушьҭу инацәкьараҟуа хнаҩоит. Акумжәы амаҟа еибаркыга ахьамоу аҩнутцҟа

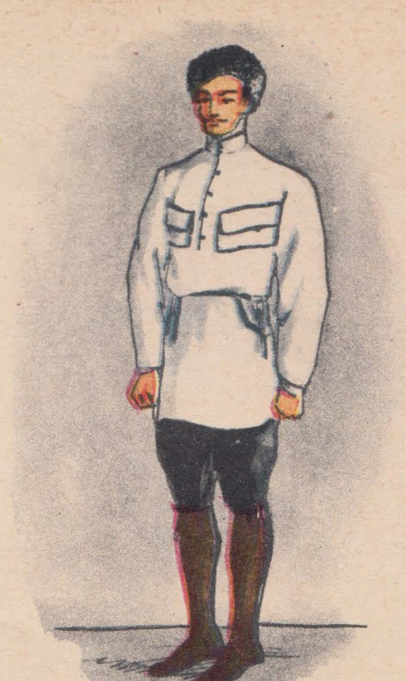

аʒара аҟны ауп, аʒара инаркны агушӷьы аҟнынӡа еибак‘уеит хаӷьала.

Акумжәы аварақуа ҭаӷьҟоуп, аха урҭ цьыбақуам. Аџьыба змоу акаба ауп. Акумжәы акалҭ аҿгьы наҟ-ааҟ иҭаӷьҟоуп.

Акаба акумжәы аҵаҟа иршәырҵо маҭәоуп. Аӷьштәгьы акумжәы еиӷьшымзаргьы ҟалоит. Акаба акумжәы аасҭа икьаҿуп. Иамоуп ӷьшь-цьыбак: ꙩба наҟ-ааҟ аӷьхьа агуаҿы, ꙩба наҟ-ааҟ амаҟа нахыс иҭаӷьҟаны. Амаӡрақуа ҭбаам, аибаркыга хаӷьа ахаҭа абырфын рахуц иалхыуп.

Аиқуа атлас, ма асатин иалхыуп, мыцху иҭбаам, анапы аимсы иҭарҵоит.

Амаҟа цәатәуп, ипоуп мацәак аҟара, аҟубаси ааи руакы иалхыуп, раʒны ҟунала ихҟьоуп. Аҟама раʒныла ичаӷьоуп. Акаламқуа рыхқуа раʒынтәуп, ма баꙩшуп.

Ршьатца аџәа тата ашьагрын иалхыуп, хыхь иршәу амаҭәа еиӷьшымзаргьы ҟалоит. Аимсҿахәагақуа цәатәуп, маҟатцас ирпаны иҟатцоуп, аҟунақуа рымоуп. Ахылӷьарч еиқуатцәоуп, ицәышуп ма икахуаӷьштәылоуп.

Ахҭарӷьа злыхыу — абырфын ӡуӡуа, ма аласха ӷьшқа бзиа. Аганқуеи, ақуи хырҿоуп барфын ҟаитанла, ақуцә иамоуп абарфын чыху.

АКУАШАРАҚУА РАЗГУАҬАРАҚУА

I. Асахьақуа рҟны аҳәсахуҷқуеи арӷарцәеи разгуаҭагақуас иҟоу абарҭ роуп:

1. Аӷҳәызба лхы-лҿы 2. лызқуа

1. Арӷызба ихы-иҿы 2. изқуа

II. Акуашаҩцәа реиҭатҵрақуа арбоуп абас:

1. Иахьцаша адырга 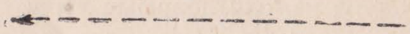

2. Аиҭаӷара

3. Ақугьежьаарақуа

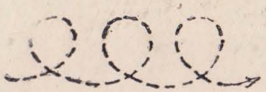

4. Шьамхыла ақугьежьаарақуа

АСЦЕНА АПЛАН

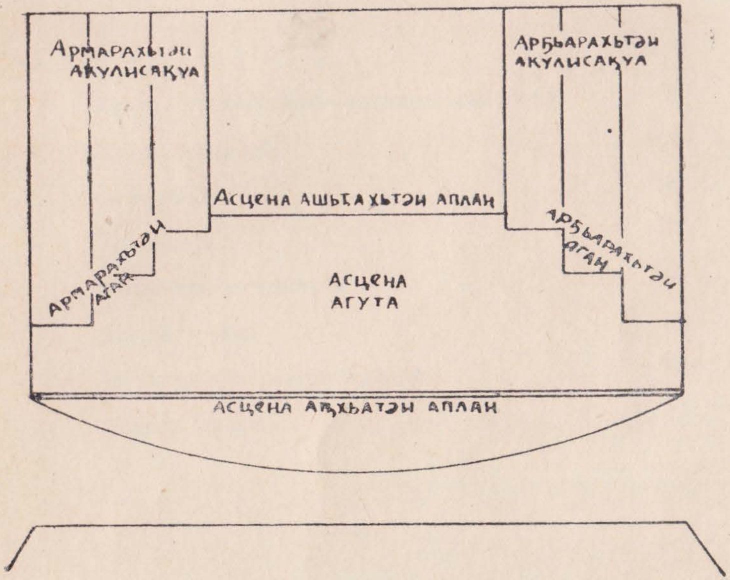

АХҚУА

Автор иҟнытә 5

Аԥсуа куашараҟны аиҭаҵра хадарақуа . . 9

Ачара куашара 27

Аибаркыра 39

Шьараҭым 47

Амузыкеи акуашареи 67

Аԥсуа маҭәа 68

Акуашарақуа разгуаҭарақуа 70

Асцена аплан 71

Аредаҟтор *А г р б а Р. М.*
Атехредаҟтор *Хахмигери М. Д.*
Акорреҟторцәа: *Папба Т. С., Ашьхараа Т. С.*
Асахьаҭыхҩы *Ершова В. В.*

ЕИ01512. Акьыԥхьразы анапы аҵаҩуп 2.X.1964 ш.
4,63 кьыԥхь бҕьыц ыҟоуп. Аҭыжьраҭә хыԥхь.
бҕьыц 3,34. Аҟьаад аформат 84x108 1/32.
Азаказ 2462. Аху 55 к. Атираж 2000.

☆

Ашәҟуҭыжьырҭа «А л а ш а р а»
Аҟуа, Ленин иул., № 9.

☆

Қырҭ. ССР Аминистрцәа Рсовет акьыԥхь азы
Аҳәынҭкомитет аполиграфиатә ааглыхра Хада
Аҟуатәи атипография № 7 Ленин ихьӡ зхыу.
Аҟуа, Ленин иул., № 6.

Аху 55 к.